



SLOVAN

mesečnik za književnost,
• umetnost in prosveto •

X. — 1912. — 3.

VSEBINA.

Pastuškin: Ples na vasi.	67	Vojeslav Mole: Epistola v oktavah.	92
Vojeslav Mole: Izpoved.	68	Listek	93
Rado Murnik: Prvi dan v lekarni	69	Književnost:	
Satanizem.	74	„Matice Slovenske“ Zabavna knjižnica. — Slo-	
Pavel Golob: Ave Caesar. Reše-		vanski spomini in jubileji. — „Lepa Vida“. —	
valci domovine.	75	Aškerc Anton: Poslednji Celjan. — Narodni poziti-	
Stan. Przybyszewski: Na Kajno-		vizem. — Slovenska zgodovina. — Češki narod	
vih potih.	76	na početku XX. stoljeća, Stjepan Radić.	
Jos. Premk: Poet.	84	Umetnost:	
A. M.: Bjelinski in njegova doba.	85	„Katoliški umetnik“.	
Andrej Rušar: Na svetli večer.	90	Raznoterosti:	
		Naš Matija Murko.	

NAŠE SLIKE.

Za stoletnico njegove smrti (1811) se bo letos Srbu **Dositeju Obradoviću** v Belgradu razkril spomenik, ki ga kaže naša slika na str. 81. Spomenik je delo hrvatskega kiparja R. Valdeca, ki je s tem svojim osnutkom zmagal v natečaju. Ideja je: „Idoč zre v večnost.“ Dositej je eden izmed najkarakterističnejših mož jugoslovanske prošlosti; natančneje poroča o njem študija v knjigi „Matice Slovenske“ (1911): Spomini in jubileji. Samostan **Hopovo**, ki ga kaže slika na str. 79. je bil višek in konec njegove romantične mlade pobožnosti. Njegov grob str. 89. Njegova bista str. 83. — **Stanislav Przybyszewski** (Str. 74) je bakrorez Ane Costenoble. — **I. M.: Glumač.** (Umetniška priloga).

LISTNICA UREDNIŠTVA.

Hadrijan: Nesprejemljivo. — **Z. M. L.:** „Med brezami in topoli“ ni poezije. — **Maruša** na Pr.: Aféra z asesorjem je z narodnega stališča značilna, a ni „bella arte“. — **Incarnf:** najbrž „Franci“? „Utrgana cvetka“ bi prej bila kaj; sicer pa ji je motiv isti kakor „Nedolžnemu dekletu“. „Dekle iz vasi“ je nesprejemljivo; dovolite, da Vas opozorim na par neskladnosti: „vse zablesti v medlem ognju (!) lune“ — „teža nalezavajočega snega“ — v strašni, tuleči burji „vliva snežna preproga zemlje v človeško dušo nekak tajinstven in svet mir“ itd. — Izmed pesmi morda „Sonet o capinu“.

Janezu Trdini bo posvečena ena prihodnjih števil „Slovana“.

Maeterlinckove „Modre ptice“ odlomek priobčimo v 4. številki.

Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača!

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrto leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K. — **Cena inseratom:** Dvostopna petit-vrsta 30 h za enkratni natis; za večkrat po dogovoru.



I. M.: GLUMAČ.



PLES NA VASI.

Ples na vasi.
 Ohlapni basi,
 zastavnostasi,
 kako je kaj?
 Jaz stavim glavó in mošnjó in raj,
 da niste tam iz bombardona.
 Jaz sem vas videl: V dirindaj
 zlatolasuljega zatona
 je nograda prebela krona,
 ta jasni grb za naš slovenski kraj,
 bleščeča zidanica v brajdi
 vas pahnila v objem srčneli ajdi.
 Iz zdaj? in zdaj?
 Grohotoma se dvigate
 in spotoma prešvigate
 vsak roj mušic z nedeljsko kamižolo.
 Juhá, juhé, juhí, juhoj,
 dekleta bujna, le z menoj,
 zdaj ti, zdaj ta, zdaj ona
 pod žrelo bombardona —
 juhá, juhé, juhí, juhoj!

Mi plešemo,
 s petami deske tešemo,
 v rokah nam od vročine
 puhtijo v kri deklinae.
 Mi plešemo
 in iskre v srcih krešemo,
 da sije zagorela polt
 v svetlobi mesečine.
 Mi plešemo
 in polne kite češemo,
 juheja vsem po vrsti
 z nasajenimi prsti.

Deklé, kako ti je ime?
 Pa kaj ime — ti kiti dve
 mi daj okoli vrata!
 Tako. In trdno zavozlaj!
 O daleč je presveti raj,
 če dva poti ne znata;
 za naju pa jè zgrajena,
 za naju pa je uglajena,

viš, tam pod lampijoni,
 midva sva razposajena
 je zdavna dobro vajena —
 le name se nasloni!
 Bi tudi ti, bengalni svit,
 ji srebal z usten pikolit?
 Ne boš! To je le zame.
 Banalni svat, bengalni svit,
 ti pa se pojdi z zarjo bit —
 že zre gorám čez rame!

Srcé,
 zdaj lahko udariš ena, dve —
 na tri se ti odpre!
 Roké,
 le vščipnite, le stisnite,
 zdaj ni več kot ondan,
 ko smo tam daleč za mejó
 zobali marcipan.
 Nervozno-črni škrici
 tu zraka ne tepó
 in mhillostni kosphici
 ne thrketha theló.

Mi plešemo. Ob kraji
 v krogu vrté se hrastovi maji
 drug za drugim v vrsti zeleni,
 zdaj se zaletajo proti meni,
 zdaj bežijo. In med njimi
 mamice drgnejo suhe komolce,
 jezik jim preobrača kozolce:
 „Kaj vam pravim? Tam po zimi
 bomo videli Julko v Rimi,
 v treh poromajo pred oltar;
 čisto kakor njena sestra —
 ej, krog svetega Silvestra
 bosta prisiljena biti par. —
 Ampak ta Pižunov France
 bo premotil še Poljance,
 da mu dajo svojo hčer. - -
 Ti Božetova, se še urežeš —
 kak se suče, Ježeš, Ježeš,
 ko da ima jih na izber!“

Pravo rešeto javnega mnenja —
 midva na njem. Če padeva skozi,
 potem, dekle, nama Bog pomozi,
 ker glej, zgodba se tu začinja:
 Ondan je bila ista kvanta.
 Jaz sem izpodrinil fanta,
 ne iz slabega namena,
 da bi plesal. Pa je štrana
 že tako se zamotala,
 da v župnišču celo stvar
 kuharica je doznala
 in od nje gospod glavar.
 Tam sem hotel med kanliste,
 pa so rekli dvakrat fej
 in so črtali me z liste,
 vruga, intakonaprej...

Aha-eha-oha-iha-uh!
 Sit sem vina in deklet in plesa.

Hladen veter moje ude stresa.
 Hrbet potnomoker, žep je suh.
 Bi blagovolili, bujni basi,
 preden pride prozor pramenet,
 me spremiti gorindol po vasi,
 da se z okenc name skloni cvet?
 Meni zdi se — to pač dela vino —,
 da je moja duša etuf,
 ki bom vanj oblekel domovino
 in vse tisto, kar jo še skeli.
 Meni zdi se — to ne dela vino —,
 da bo še napočil tisti dan,
 ko mi duša pšicne v visočino,
 sleherni premeri tujo stran
 in — škrjanček, juter vseh pijan —
 pade vendarle — na domovino.
 Še ni konca teh zablod?
 Usmili se me, o Gospod!

VOJESLAV MOLE:

IZPOVED.

V SPOMINSKO KNJIGO GOSPE HELENI GRABOWSKI.

Ko sem umolknil in je sveži gaj
 pod spevom slavca zadrhtel, tedaj:
 „Kdo ste?“ ste tiho vprašali, gospa;
 a nem sem z Vami šel med šum poljâ.

Nocoj pa so nebesa polna zvezd
 in stari park je poln srebrnih cest,
 nocoj smem govoriti Vam, gospa...

Jaz sokol sem iz sinjega neba
 in slavec, vriskajoč v gasnoči dan,
 in sem na zimskem polju mračen vran.

Jaz sem ko provençalski trubadur
 in v pesmi zlivam južnih tal azur,
 ponos, trepet zamišljenih cipres
 in tiho žalost povenelih brez.

Jaz sem mogočnih kraljev zadnji sin,
 kraljestvo moje vrh je vseh višin
 in prestol moj je sinji soj neba
 in zemlja moja — divji plač morjâ.

Jaz godec sem iz bajnih, tajnih dalj
 in v goslih mojih spi obupen žal
 in v strunah mojih tli razkošen greh
 in v loku trepeta mi sreče smeh.

Jaz sem kraljice divne mladi paž
 in ves moj smeh je sladkotrpka laž
 in le odmev je njenih tihih zvezd,
 a jedro vse povesti je bolešt.

Jaz sem popotnik osamljenih cest
 in le ljubezni gre skrivnostna moč
 z menoj skoz ves ta mrak, skoz vso to noč.
 Ko zvezda, ki je zdrknila, — gospâ, —

tam za lesove z nočnega neba
 in roma za magnetom križemsvet,
 tako potujem jaz, neznan komet
 skoz širni svet, gospa, — jaz sem poet.

PRVI DAN V LEKARNI.

Maturo imamo tudi, gospod Zavodnik, hm," je mrmral stari lekar Obad, ko sva sedela septembrskega jutra po zajtrku v materialnici njegove malomestne lekarne.

Lekar Obad je bil slok mož ogorelega obraza, obraslega z jako črno brado. Njegove drobne oči, lokave, nekoliko trudne, so me merile precej porogljivo in okoli usten se je kazal sarkastičen nasmeh. Njegova dokaj ogoljena obleka je bila na komolcih in kolenih kakor napihnjena v nabuhline, kakršne je narod odlikoval z značilnim priimkom „krof“; prejkone se je mož bal, da ga ne bi kdo imel za zagrizenega gigrla. V levici je mencial viržinko, v desnici pa moja izpričevala. Noge so mu tičale v sivih copatah.

Mislil sem si nehotoma: „Tak filister v copatah bom kdaj tudi jaz. Imel bom lekarno, ženo, otroke, par hranilničnih bukvic in čudne copatarske navade, pridobljene polagoma, nevedoma. In spoštljivo me bodo pozdravljali ljudje: „Dober dan, gospod apotekar!“ in globoko snemali klobuke, zlasti dolžniki.“

„No, jaz imam samo šest razredov, pa sem vendar magister et cetera,“ je nadaljeval lekar Obad. „Mature nam ni bilo prav nič treba.“ (Govoril je, kakor ne bi poznal oblik za drugo osebo množine.) „Pa ni treba misliti, da bi imel predsodke zoper abituriente. Poudarjam le, da take učenosti ni treba za apoteko.“

„Saj je nimam z odliko, gospod lekar,“ sem bleknil, ker sem menil, da bi bilo umestno in koristno, ako se malo opravičim in operem suma prehude učenosti. „Izlezel sem komaj, komaj. Zatorej nimam nobenega vzroka, da bi si morda kaj domišljjal ali se celo postavljaj z maturo.“

„No, to je kolikortoliko olajševalna okolnost,“ je rekel prijazneje. „Vendar moram naglašati, da so ljudje z maturo skoraj vedno nerodnejši, kakor ljudje brez mature. No, no, morebiti smo mi bela vrana.“

Gospod Obad je govoril s čudnim, napol skritim, previdno odetim sarkazmom, da nisi vedel nikdar prav gotovo, ali se šali, ali misli resno.

„Pazimo, prosim!“ je velel, vstal in mi vrnil izpričevala. Njegov glas mi je zadonel, kakor slovesna trobenta, ki oznanja novo življenje. „Ta soba je materialnica.“

Pogledal sem po policah in omarah, koder je bilo vse polno velikih in malih steklenic, lončkov, zavojev, zabojev in škatel...

„Tam-le je laboratorij, tukaj pa apoteka. V podstrešju je zaloga suhega blaga, v kleti pa eter, vinski cvet et cetera — to že še pokažem. Ali smo razumeli? Prosim, zapomnimo si vsako besedo! Imel sem praktikanta, ki je šel najrajši vse kam drugam, kakor je bilo treba. Ako sem ga poslal po slatinske vode v klet, mi je zlezol kolfoktar v dimnik h klobasam; ako sem ga poslal v podstrešje, se mi je izgubil v drvarnico in pušil cigarete. To ni bilo prav. To je bilo jako narobe. V prodajalnico ga nisem smel izpustiti, sicer je zablodil v gostilnico in se krepčal, kakor bi bil mlatil tri dni zaporedoma. Ako bi ga bil poslal v Ljubljano, bi mi zašel ta practicus menda v Honolulu ali pa na Gavrizankar.“

Moral sem se smejati.

„Ne smejmo se!“ me je zavrnil na videz resno. Videl sem pa dobro, kako mu ugaja, da obuja njegova govorica mojo veselost. „U, kakšen križ je s praktikanti! Bomo že videli, kadar bomo sami lekar.“

Stopila sva v apoteko. Ta korak, ta trenotek se mi je zdel posebno svečan. Kadarkoli sem bil prej v kateri lekarni, je vselej s tajinstveno silo vplival name ta skrivnostno vonjavi prostor modernih čarovnikov, ta arzenal zoper bolezen in smrt... Vselej so mi imponirali resni, blede obrazi gospodov, ki so tehtali, mešali, nalivali, varili bolnikom zdravila in umirajočim olajšila...

„Kadar utegnemo, si oglejmo napise na steklenicah, zdelicah in predalih. Zapomnimo si

tudi: steklena roba ni za to, da bi jo pobijali. Črepinje dandanes nimajo žalibog malone nobene vrednosti. Pravi lekar najde na receptu napisano zdravilo tudi v egiptovski temi. Zato denimo vsako stvar na določeno mesto! Ta nauk je zlat nauk. In ker ne morem povedati vsega naenkrat, bodi današnjega uvoda in pouka konec! Zdaj bomo signature strigli.“

Dal mi je dolge škarje in nekaj oznamenilnih pol, na spodnji strani naklejanih z rumenkastim klejem. Sedel sem k recepturni mizi in vzdihnil nehote. Zdelo se mi je, kakor bi bil degradiran. Tako delo! Za paglavce v otroškem vrtcu! Zbujala se mi je upornost. Gospod lekar je menda uganil moje zoprvalne misli ter dejal:

„Ko sem bil jaz začetnik, sem moral opravljati vsa dela današnjih laborantov. Toliko da nisem snažil gospodarjevih črevljev in pestoval njegovih otrok. Po cele ure sem tolkel s klepcem v možnar, da sem imel krvave žulje na obeh rokah. Spal sem v podstrešju, koder so imele miši in podgane vsako noč elitne predstave z baletom. Dandanes imamo drogerije in tvornice, novih preparatov je vsako uro več, in vsak praktikant je smrtno užaljen, ako mora sam delati santoninove kolačke zoper gliste.“

„Začela se je tedaj malenkostna borba življenska,“ mi je šlo po glavi. „Pred nekaterimi meseci še veseloponosen visokošolec, razposajen jurist, strižem zdaj, presneto žalosten junak, potiskan papir. Kolika razlika! Toda — kaj sem pa pravzaprav delal in opravil na Dunaju? Ves čas se mi je zdelo jako neumno, da bi najlepša leta posvetil mrtvim črkam. Proč od knjig! Med ljudi! In varal sem sebe in druge s praznimi zabavami. Lagali smo drug drugemu — vsak pa si je mislil: saj jaz nisem „tak“, zapeljali so me drugi, hudobni kozli. Z Dunaja nisem prinesel drugega kakor dva stara ovratnika v kovčegu in strahovit gnus do pravoznanstva. Hotel sem začeti drugo, novo življenje (Ta fraza mi je ugajala prav posebno.) Vse, kar je bilo prej, se mi je videlo nekaj malotnega, slučajnega. Trpečemu človeštvu posveti svoje moči! V takem delu moraš iskati in najti srečo in zadovoljnost s sabo in vesoljnim svetom...“

Spominjal sem se slovesa na peronu, ko sem odhajal v novi poklic. Starši, sestra in bratje so mi vedno iznova stiskali roke in me gledali nekaj časa molče. In potem: Bog te obvari! Kako so trepetali glasi! Zdelo se mi je, da so vsi mnogo bolj prijazni in nežnočutni do mene zdaj, ko odhajam služiti. In zopet so me gledali nemo, kakor bi pričakovali od mene nekaj nena-

vadnega, velikega. Jaz pa sem se mahoma čutil zapuščenega — smilil sem se sam sebi... Take in enake podobe in nejasne misli so se mi porajale neredoma. Naposled pa me je prevzelo doslej neznano čuvstvo, da sem se srečno za vedno odkrižal vsega preteklega, vsega zoprnega in neprijetnega: Čutil sem se srečnega, kakor deček v začetku velikih počitnic — in veselo sem strigel signature, dočim je lekarnik stikal po materialnici.

Včasih sem pogledal skozi okno. Ugaјalo mi je sanjavotih mestece, skromne stare hišice z visokimi rjavimi strehami. Povšeči so mi bili ljudje, ki so tako mirnopočasno hodili svojim potem mimo okna v senci naše lekarne ali stopali preko trga, ki ga je osevala vesela svetloba jutranja. Ponižnomilo je pozvanjalo z rumenkastega zvonika, preprosto pobožno, brez vsiljivega cingljanja in bahatega razbijanja ošabnih velezvonov. Ob cerkvenem stolpu sem videl kos bledosinјega neba. Dve dekli, obe debeli bunki, sta hiteli z vedricama k vodnjaku na javen shod in njiju ognjevite zgovornosti ni bilo ne konca ne kraja. Bos in gologlav deček je gnal tri zamišljene krave in pogumno kazal svoj zdravordeči jezik nekam v prvo nadstropje.

Prišel je kmetski deček s slamnikom v roki; poklical sem lekarnika.

„Prosim, dajte mi za dva krajcarja medvedje masti.“

„Za dva krajcarja ne dobiš niti mišje masti,“ je odvrnil gospod Obad in se smešno odkašljeval. „Če hočeš, za groš.“

„No, pa za groš. Pa so rekli doma, da mora biti res medvedja in ne prestara.“

„Tako so rekli? No povej jim, da smo ravno včeraj zaklali prav debelega medveda.“

Dal mu je belkaste masti v leseni škatlici. Ko je odšel fant, se je obrnil lekar k meni in mi dejal:

„Gospod Zavodnik, kadar pride kdo po gadje, zajčje, lisičje, volčje ali medvedje masti, mu dajmo vselej kar prašičje masti, axungiae porci. Za groš malo škatlo, za dva groša tako-le večjo. Ali smo razumeli?“

„Smo, gospod lekarnik!“

Pogledal me je debelo, rekel pa ni ničesar. Takoj nato je vstopila bujna gospodična, menda hišna ali natakarica.

„Dobro jutro! Prosim za petnajst krajcarjev dunajskega čaja.“

„Za koga pa, gospodična?“ je vprašal gospod prav prijazno in mežikal z lokavimi očmi.

„Zame,“ je odgovorila nekam samozavestno in radovedno motrila svojo malenkost.

„Ojej, ali ste hudo bolni?“

„Prehladila sem se,“ je odvrnila tako ponosno, kakor bi bilo prehlajenje posebna zasluga. Držala se je nenavadno strogo pokoncu; vse njeno bitje me je živo spominjalo moje ljubljanske znanke, šestnajstletne gospodične Nadine Toplakove, mojega poslednjega, že napol pozabljenega ideala izza plesnih vaj.

„Ojej, ojej, le pazimo!“ je rekel lekarnik važno in ji dal zavitek zahtevanega čaja. „Upam, da kmalu zopet ozdravimo.“

Komaj je odmenčala, že je prihitel dolg gospod ob petintridesetih letih in zagolčal s hripavim glasom: „Nazdar! Kozarček Tincturae amarae pa tincturae Chinae compositae ana partes aequales.“ Pogledal je vprašujoče name.

„To je moj novi praktikant,“ je dejal lekarnik in nalil kozarček. „Prosim, z maturo, gospod adjunkt!“

„Z maturo, aha!“ je hripal in se predstavil: „Sodni pristav Solar, najzvestejši gost te apoteke. Matura, aha, arma virumque cano. O kje so tisti zlati časi! Fuit Ilium, hahaha. Gospod lekar, pa dajmo še enega, nunc est bibendum, ὦ ζῆλος ἄφροντος, haha.“

Smehljal se je venomer; okokodajsal je vsak svoj „dovtip“, kakor kura jajce.

„Kako se imate?“ je vprašal gospod Obad. „Mnogo posla?“

„Naš stari privoščiči vse najboljše komisije sam sebi,“ je srdito odgovoril gospod Solar in si jezno brisal brke. „Jaz naj pa izhajam s plačo. O jerum, jerum! Nazdar!“

Odhitel je v pisarno. Jeli so prihajati ljudje z recepti. Gospod Obad se ni nič menil zame in je hitel ekspedirati. Proti enajstim je dogotovil svoje delo in izginil, ne vem, kam. Mene je moril hud dolgčas.

Kar je pridrdrala kočija s precej rejenima konjema in se ustavila pred lekarno. Z voza sta skočili dve mladi gospodični — oh, kaj so videli začudene oči! Ena teh dveh dražestnih deklic je bila Nadina Toplakova, moj poslednji, natihoma oboževani ideal! Kakor pomladanji vihar sta prišumeli naravnost v apoteko.

„Dovolite, gospod, da se vam malo predstaviva,“ je hitela manjša, rdečelica mladenka z živahnimi, rjavimi očmi. „To je moja preljuba prijateljica Nadina Toplakova, naš ljubi gost, jaz pa sem Zora Obadova, lekarjeva hči, In vi... vem, vem... vi ste pa naš novi praktikant, gospod Igor Savan.“

Priznati moram, da sem bil precej v zadregi, ker sta me bili videli s škarjami v roki kakor krojaškega vajenca. Hitro zaporedoma sem odpiral in zapiral oči. Odkar je nisem bil videl, se je razvila Nadina v čarobno krasotico. Bila je dokaj večja od okrogle Zore, resna, ponosna. Ko pa mi je podala orokavičeno desnico, se mi je nasmehnila tako prijazno, da sem menda zardel od samega veselja. Res nisem vedel, kaj bi ziniel. Iz zadrege mi je pomagala zgovorna Zorka.

„Prosim vas, pomagajte nama, gospod Zavadnik!“

„Kaj pa je?“ sem vprašal plašno. „Tako pošljem —“

„Prej neznane srčne rane!“ je deklamirala Zorka, potem pa pokazala na najvišjo polico. „Tam-le so prsni bonboni. Dajte nama jih dve škatlici. Na puf, prosim. Denarja ni nič.“

Ustregel sem ji.

„Večno vam bova hvaležni, gospod magister in dobrotnik! Na veselo svidenje pri obedu!“

Ko sta odšli, sem še dolgo gledal na vrata. Upal sem, da se vrneta vsak čas.

„Ljubim jo,“ sem si dejal. „Da, Nadina je moja usoda. Dokler nisem videl nje, nisem vedel, kaj je prava ljubezen. O kako nad vse mikaven in bajnolep je njen obrazek, kadar se Nadina zasmije!“

Čutil sem se neizrečeno srečnega. Hodil sem po apoteki gor in dol in sanjarsko zidal prekrasne gradove v oblake. Kmalu pa so me mučili neprijetni dvomi. Ali ljubi Nadina mene? Morda me je že kdo prehitel? Zakaj sem bil tak mutec ob plesnih urah, zakaj ji nisem pisal?

Ogledoval sem raznobarvne steklenice z mrtvaškimi glavami in črnimi križi v zaklenjenih steklenih omaricah za strupe. Tukaj je čakala pomoč marsikateremu holniku, obenem pa prežala tisočera smrt... Ako bi odklonila Nadina moja ljubezen in bi se jaz otroval — ali bi jo kaj mučilo prepozno kesanje?

„Kakšne misli!“ sem se začudil sam sebi in mehanično odprl debele Hagerjeve bukve farmaceutske prakse. Poltretji tisoč strani — brrr!

Zvonilo je poldne. Po stopnicah je priskakala živahna Zora.

„Kar zaklenite, gospod lekar, pa ključke s sabo, pa hitro gor k nama!“ me je povabila in že je zopet odbrzela.

Ko sem prišel v prvo nadstropje, me je odvedla skozi obednico v majhen salonček. Tu je sedela Nadina v kotu na nizkem stolu; v naročju je imela spominsko knjigo, vezano v rdeč pliš. Zorka mi je porinila stol čisto blizu k Na-

dini ter izginila, rekoč: „Bodita pridna! Vrnem se takoj zopet!“

Bila sva sama. Sedel sem k Nadini in jela sva se pogovarjati o plesnih uricah in pregledovati zapise in podobe v njeni knjigi. Takoj med prvimi pesmimi sem bral iskrene stihe razuzdano podpisanega visokošolca:

Biti slovenske krvi,
bodi Slovenki ponos —
vsaka, ki se taji,
je prismojena gos!

Smejala sva se oba. Gledal sem ji čisto blizu v njene jasne velike oči in čutil čim dalje tem večjo opojno razburjenost.

„Popoldne se odpeljeva z Zorko v Ljubljano, v zavod,“ je dejala Nada.

„Ni mogoče! Ali res že danes? Škoda, škoda!“

„Gospod Savan, lepo prosim, napišite mi tudi vi par vrstic. Zorka je že pripravila črnilo in pero.“

Takoj sem bil na pegazu. Jahal sem ga pa tako-le:

Brez ljubezni poezije
sreča nikdar nam ne klije.

Brala je in me pogledala vsa zardela, krotko, vdano. To me je osokolilo. Nagnil sem se k njej in jo poljubil. Zadel sem zraven pravega cilja, na lice. Drugič je šlo bolje. Poljubil sem jo na bujne mlade ustne, ki so gorele kakor ogenj rubinov. Nenadoma se mi je izvila iz rok, vstala burno, sedla na zofo in me gledala strogo, malone sovražno.

„Gospodična, ali se hudujete?“ sem šepetal. „Nadina, ako bi vedela, kako te ljubim!“

Tedaj je skočila k meni in poljubljala sva se — ah! — mislil sem, da moram zblazneti od sreče...

„Nanana, vidva se pa ne zabavata slabo!“ sva zdajci zaslišala Zorin glas. „Bodita pametna, otroka božja! Ako bi prišel —“

Nadina je skočila k njej in objemala in poljubljala prijateljico.

„Zorka! Boš molčala?“

„Kajpada! Meni lahko zaupata vse. Z največjim veseljem vama ponujam pomoč zvestega „slona“. Pomislita, koliko krasnih tajnih rendezvous bomo lahko imeli v Ljubljani, pred gorenjskim kolodvorom, pred Kolizejem in na drugih primernih krajih. Elefantovala sem že večkrat — pst! — mama!“

Prišla je lekarnikova gospa, majhna, sloka, bleda, bolehana. Poljubil sem ji roko.

„Danes imata pa kavalirja, Ljubljančana,“ se je nasmehnila; govoreč je rahlo pogrkovala. „Škoda, da morata že danes v institut.“

„Saj ne morava,“ je zapela Zora žalostno. „En dan ali pa dva bi lahko še ostali tukaj.“

„Ne,“ je velela gospa s tisto trmoglavostjo, ki jo smatrajo nekatere žene za energijo. „Odgodili smo odpotovanje že enkrat; kaj bi rekle gospodične v zavodu?“

„Mari so nama stare lilije!“ je mrmrala Zorka komaj slišno.

„Izvolite, milostiva, juha je na mizi,“ je oznanila rjavopolta dekla.

Odvedel sem gospo v obednico. Tedaj je priropotal gospod Obad v trpežnih škornjih in jeli smo kositi. Pogovor ni bil posebno živahen. Sedel sem nasproti Nade. Včasi sem čutil, da upira svoje oči vame, pogledal sem jo in videl čarobni sijaj njenih oči in nekaj neznanega mi je tesnilo srce. Pazil sem, kolikor mogoče skrivoma, na vsako njeno kretnjo in obenem sem bil srečen in žalosten, kadar sem ugledal smehljaj — bolj v njenih očeh nego na obrazu.

Po govedini je prinesla dekla zajca; odklonil sem ga hvaležno.

„Kaj?“ se je čudil lekarnik. „Zajca ne maramo? Saj nismo Žid ali pa mohamedanec? Zajčja pečenka je kraljica pečenk. Kako že pravi Latinec?“

„I, če noče, pa noče,“ ga je zavrnila soproga. „Zato bo še vedno dober apotekar.“

„Mama, kako lepe verze je zapisal gospod Savan Nadini v spominsko knjigo,“ se je zgovorila Zora.

„Tako?“ je ostrmel prozaični gospod Obad in me pogledal neznansko debelo. „Pesnikujemo tudi?“

»Doslej sem zložil samo eno:

Največji gnus
je meni jus!“

„Bravo, bravo!“ sta klicali gospodični.

„Mmm, mmm!“ je godrnjal lekarnik. „Jus je jako potreben, brez njega bi se ljudje venomer žalili, klofutali, ropali in pobijali. Slep je, kdor se s petjem ukvarja! Ne samo slep, ampak tudi gluhi in nespametni. Lekar T. je iznašel čudotvorno mazilo in je imel v par letih več, kakor vsi naši pesniki in drugi umetniki trikrat multiplicirani.“

„Pesniki in umetniki ne ustvarjajo svojih del zato, da bi obogateli,“ sem ugovarjal pohlevno.

„Seveda, seveda! Sami osli so, sami osli! Moj kolega R. je našel izborno zdravilo zo-

per trakuljo. To ni poetično, pač pa nese, nese! Mož ima tri velike hiše in je vsak dan petkrat sit in povrhu je še — slaven! Njegovo ime je natisnjeno večkrat kakor ime najiminitnejšega pisatelja.“

Tedaj mi je priskočila Nadina na pomoč in se oglasila: „Naš profesor pravi: Bog ni ustvaril samo krompirja, ampak tudi rožice, Bog ni ustvaril samo kure, ampak tudi slavca. — Zorka, zaigraj nam kaj!“

„Oh, zdaj bomo pa klavir!“ je vzdihnil gospod papa. „Bog nas varuj kuge, lakote in domačih koncertov! Gospod Savan,¹⁾ ako kdo pride, pa pokličimo! Pa saj ne bo nič, doktor se je odpeljal precej daleč. Zdaj grem k Muhalniku tarokirat. Se priporočam, se priporočam!“

Priklonil se je z ironičnim posmehom, nalašč parkrat podrsal s podplati po parketu in odšel, ne da bi bil pokusil močnate jedi. Tudi gospa je odšla kmalu za njim.

Mi trije nismo dolgo ostali zgoraj, ampak smo se preselili v lekarno. Zorka nam je naredila izboren liker. Potem smo skakali in lovili mance okoli prodajalne mize. Kadar sem ujel Nadino, sva se poljubljala, da je bilo veselje. Motil nas ni nihče kakor glavjarjeva dekla z listkom. Dal sem ji sam zahtevanega praška, ki mi ga je pokazala Zora, rekoč, da dobro pozna nekatere leke.

„Vesta kaj, zdaj bo gospod Savan kaj deklamiral,“ je predlagala, ko je odšla dekla. „Na primer Levstikovega Ubežnega kralja.“

Šli smo v materialnico. Gospodični sta mi naredili papirnato krono in mi jo posadili na glavo. Odeli sta me s pisanim namiznim prtom, za kraljevo žezlo pa sta mi dali kmetsko marelo, ki jo je pozabil zamišljen očaj v lekarni. V tem okrasu sem zajahal desko, položeno na dva stola in začel:

Noč je temna, podkve jeklo poje;
glej, po gozdu kralj ubežen jaha,
zgubil vojsko, zgubil zemlje svoje,
skriva se ko zver po lesu plaha.

Pridno sem izpodbadal konja. Gospodični sta se smejala, da sta imeli solzne uči.

V tem pa se je raznesla po novicoljubnem mestecu strašna vest, da je novi praktikant zastrupil veleblagorodno in velecenjeno gospo gla-

varko, kislo nemškuto, z napačnim zdravilom... Ta presunljiva vest je dospela tudi do strastnih tarokačev v Muhalnikovi gostilnici. Vsi igralci in njih zaplečevalci so hiteli gledat tako naglo proslulega novinca.

Nič hudega sluteč, sem krasoslovil navdušeno, preden sem padel z deske v prepad:

Hoče k svojim — roke širi — pada!
Meč z oklepom v dno brezdná brenkoče;
konj se strga, podkve vdár ropoče.
Krokotajo vrani iz prepada!

Moja kraljeva glorijska je ležala v prepadu. Zorka je izkušala kar najbolj naturalistično oponažati krokotanje vranov, Nada pa je pojemale od smehu. Kar so se odprla vrata in Zorka je vzkliknila: „Ješ, ješ, papa!“

O presneto!

Tarokisti z gospodom Solarjem na čelu so se grohotali, da so se majale vse posode v apoteki, ko so me zagledali v takem kraljevem ornatu.

„Nisem mislil, da smo tak kolfoktar,“ me je grajal moj šef. „In gospe glavjarjevi smo dali Pulveris purgantis namesto zahtevanih Dowerjevih praškov — ravno narobe. Gospa glavjarjeva nima zdaj nobene mirne minute!“

Iznova so se zagrohotali zagovedni kvartopirci. Ti trenotki so mi bili neizrečeno mučni.

„Papa, papa, jaz sem kriva, jaz!“ je hitela Zorka in se ovila očetu okoli vratu in ga poljubljala po kosmatem obrazu. „Ah, kake dišiš po viržinkah! Papa jaz sem tisti prašek —“

„Že dobro, izvolimo gori v stanovanje, tukaj so tla prenevarna!“ ji je presekala besedo in gospodični sta se požurili v prvo nadstropje. Čez dobro uro sta se poslovili in se odpeljali z vlakom. Kako pusto in prazno se mi je zdelo vse, ko ni bilo več Nadine...

Najina ljubezen je bujno cvetela skoraj do Svetih Treh kraljev. Potlej je bilo pa tako strupeno mraz, da so se ohladili celo najini razbeljeni občutki že v predpustu. Moja divna, moja čarobna ljubica je vzela drugega. To je bilo jako hvalevredno in pametno. Kadar berem ali slišim njeno ime, se vsakikrat spomnim prvega dne v lekarni in lepe ljubice Nade.

In včasih se srečata najini duši v živahnih, bajnodivnih sanjah.

¹⁾ Namestu Zavodnik beri vedno Savan.

SATANIZEM.

ZAškercem se je v naši literaturi satan pridružil jezuitu. Pa le tako spremljal ga je. Globlji sledovi satanizma se poznajo mnogokje na stezah naše moderne.

Da se spoznajo notranje zveze slovenske književnosti z literarnimi pojavi ostale Evrope, priobčujemo v sledečem krajši spis glavnega „satanista“, poljskega modernista Stanislava Przybyszewskega.



STANISLAV PRZYBYSZEWSKI.
(Bakrorez Ane Costenoble).

Przybyszewski je nastopil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, in sicer kot nemški pisatelj; kot tak je spisal „Homo sapiens“, „Die Totenmesse“ in „De profundis“. Nato pa je segel po poljskem peresu ter je postal oče „mlade Poljske“.¹⁾

¹⁾ Sledeče večinoma po spisu Julija Benešiča v „Savremenuku“ 1910, str. 254 sl. in po esēju Zygmunta Bytkowskega v knjigi „Wiedza i Życie“, rok. II., tom VII. (Levov, 1902).

Rojen je bil Przybyszewski 7. maja 1868 v Lojevu na Poznanjskem. Domovina njegova je takozvana Kujavija, pokrajina med Inowrocławim, Kruszwico in Gniewkowim (Argenau) v veliki kneževini Poznanjski. Opustil je študij arhitekture in estetike, da bi se kot slušatelj medicine mogel posvetiti psihološkimi raziskavanjem. Odgojen v mislih Nitzscheja, je bival v družbi berlinskih modernistov Strindberga in Muncha itd., v družbi „psihologov in estetikov, parnasistov in magov, simbolistov in mistikov“ ter se je rano naučil „bičati živce z alkoholom“ in je pred breznadno turobnostjo svoje duše bežal „v blaznost in blodno pijanost“, bolehalo nervozno, prekomerno občutljiv, a izvrsten tolmač čustvene vsebine občutljive naše dobe.

„Przybyszewski, »sin zemlje«, daje v svojih delih sliko te tužne zemlje, polne čara in mistične lepote; njegova duša je ta ravnica, ki po njej blodijo nočni ognji izmed srebrnih jablan, sličnih pošastim v belih plahtah; v njem je poletna burja in zimski metež kujavskega kraja; on je pesnik duše, ki blodi, in hrepenenja, ki je večno.“

Przybyszewski je umetnik duše brez ozira na socialne ali moralne principe. Realni faktorji, dejanje in osebe, mu izginejo; takozvana „vsebina“ je le kulisa za duševne procese, nikakor pa ne jedro dela. Przybyszewski je reakcija proti „brezdušnemu“, materialističnemu naturalizmu.

Duša se izkuša rešiti možganov in čutil in ko je tako rešena teh realnosti in živi zase, je „gola duša“, a ljudje jo imenujejo blaznost. In ko je pisatelj slekel našim dušam vse, kar je vnanje in slučajno, sta mu ostala tipična človeka, gola simbola in shemi: Adam in Eva, pa Kajn in Abel.

„Idea večnosti in brezsmrtnosti se javlja v spolu, v prapočetku sveta. Spol ustvarja mozeg (možgane) in dušo, da si očuva svoj obstanek. Duša se vzbuni proti spolu, misleč, da sama more živeti s svojo močjo. Rešivši se spola — pa gine. Duša brez spola je najvišji ideal Przy-

byszewskega, samo da ne more ona eksistirati za sebe, a ne more tudi ubiti v sebi hrepenenja, ki jo hoče ločiti od mozga, telesa in spola. V tem leži tragika trpljenja duše.“

Przybyszewski je spoštovalec satana, genija, zla in ljubavi. Dasi vsebuje pojem „zla“ tudi „dobro“, vendar Przybyszewski ne priznava niti dobrega niti usmiljenosti. Roga in smeje se kreposti, religiji in svetosti . . . Satan je velik mislec in reformator, ruši svet in moti mir, Aleksander in Napoleon, ruši visoke stolpe morale in vere, Sokrates in Schopenhauer, stopa v noč, išoč zavetišča klonuli duši in zapaljenim možganom, Poe, Rops, Baudelaire; sedi na Golgoti ljudstva, Schuman in Chopin. Negacija življenja, beg pred njim . . . „Izbriši me s tablic življenja, zapiši me v knjigo smrti,“ veleva formula satanistov.

Baudelaire je v svoji duši zgradil visok oltar satanu, mu kadi kadila in poje litanije, do pičice slične katoliškim.

Przybyszewski je mojster besede, glasbenik in pesnik, zavzet za sanjarskega, mračnega Chopina.

„Umetnost mu je pravo nekoličine, ki jo čuva kot nujno potrebo svoje duše. Nepristopna je široki masi, in ni treba, da bi bila pristopna, ker umetniki niso zato, da svoja dela obelodanjujejo, tolmačijo in izdajejo „ljudska izdanja“, nego so zato, da očuvajo svojo visoko duševno raso kot najdovršenejši eksemplar človeka.“

(Przybyszewski) je odrazit predstavitelj naše epohe, ki ima v sebi nekaj kakor nočno tmino, je konec enega dne, a obenem tudi napoved novega dne. In tako razumemo . . . , zakaj ima tako vnetih protivnikov in istotako zaslepljenih poveljčevalcev.“¹⁾

¹⁾ Druga dela njegova: „Vigilije“, „Deca satana“, „Zlato runo“, „Androgyne“ itd.

PAVEL GOLOB:

AVE, CAESAR!

Sablje zablisnejo,
fantje zavrisnejo,
bobni vzropočejo,
ljube zajočejo.

Prstan bel, lice rdi —
kje naj se fant boji?
„Zmanemo ga, vihar,
ljuba, le solz nikar!“

Ratata — vlak divja —
ratata — do mejá,
bumbum — pa hripáv
mej je pozdrav.

Godbe zasvirajo,
čete marširajo,
rogi zatulijo,
v dalj oči bulijo.

Dim in zaglušen hrum,
treski, zdivjan pogum,
puškin bat, bajonét:
Prosta gaz! V peklo smet!

Tiho že po ravni —
kje so junaki vsi?
Lune svit nevesel,
prstan kri, obraz bel.

Težek glas z lok in polj:
„Kaj bi to, naš pokolj!
Rodu preplača car —
ljuba, le solz nikar!“ — —

Trombarji trobijo,
boli se glóbijo —
ni dobrodelnika,
ni ranocelnika.

REŠEVALCI DOMOVINE.

Pir ta razigrani?
„Rodu novce kujem.“
Demagog, te psovke?
„Brate, dom rešujem.“

Pusti veseljaštvo!
K delu od ogrde!
Vince je presladko,
glave so pretrde.

Trda je butica,
za kremén odvrne,
a pred tujcem klone
vsa do zemlje črne.

NA KAJNOVIH POTIH.

Daleč za njima je žarel v plamenih njun raj. Kakor da se je solnce razletelo. Njega obroči so se razpočili, grozni žar je poplaval nebesje, prekipel je, zašumel v uničujočih penah, z nebesne kupole je začel, iskreč se, kapati ognjeni dež in visoko navzgor preko poldanskega solnca so razjedali krvavoognjeni jeziki črni prepad noči. — Sključen ob skali, ki je še ostala kot priča vesoljnega potopa, je sedel mož in ob njegovih nogah je ležala žena brez zavesti.

Strmel je dolgo časa v kipeči srd neba, a nato je divje dvignil ženo od tal. Kakor kača se je splazil do vhoda izgubljenega raja, njegove oči so prodrle temo noči, razširil je svojo dušo do vsemogočnosti prvega solnca, ki je nadkrililo silnost stvaritelja — bilo je ono solnce, katero je Bog ustvaril iz nič — in ki se je zdaj v vsepotopnem, uničujočem ognju razlilo čez mrtvo puščavo življenja

V tem krvavem požaru — so bili njeni lasje kakor tok tekočega zlata, kakor plameneči oznanjevalci vzhajajočega solnca in v žarečem zublju neba — je bil njen obraz roža, vzcvetela v sijaju zgodnje luči — tako tih — čist — tako čarnosvetal.

Zaman, zaman!

Razprostrl je svojo dušo v brezbrežnem oceanu pravečne samote, v mraku in temi, ko še ni bila zemlja ločena od morja, ko se je še v kaosu sukala začetek v besnih vrtincih, v divjem obupu in s silo orkana hrepeneč, da se razodene.

Ženi je pripravljaval mirno ležišče iz modrine neba, pozdravljaval jo, ko je vstajala, s krasoto vzhajajočega solnca in ko jo je uspaval v sen, jo je zapletal v čar mraku in teme, v čudեսno luč noči, v črno turobnost brezumne vinjenosti.

Zaman, zaman!

V besnečem srdu mu je zablodila njegova moč do mogočnosti Boga, ki je ustvaril življenje in ga dal vsej životinji, kraljevala je nad gorovji, raztrgala nebesje v cunje, se razlila čez zvezde

in si iz neba milijard njegovih lučic ustvarila bleščečo igračko.

Zaman, zaman!

Njen obraz je bledel, obmolknil in oledenel... Oči njene, utripajoče od bojazni, široko odprte v smrtnem strahu, so strmele zmedeno v uničujočo in divjo besnost gorečega raja.

Ali ga vidiš? je šepetala z brezkrvnimi ustnami.

Kakor od bliska zadete, so se mu zaprle oči, ker zubelj žarečega meča arhangelovega mu je oslepil luč oči, glava mu je klonila globoko na prsi, nedoumljiva sila mu je razpela telo na križ in v strašnem stoku so mu ječale prsi:

Arhangel ti!

Ti najmogočnejši med angeli — Ti — si samo Ti moja pregreha?!

Nisi li ti, ki stojiš na najvišji stopinji nebeške lestve, nič več ko moj zločin?

Pozabiva, pozabiva! je kričala žena.

Pozabiti!?...

Abel, Abel, zakaj sem te moral ubiti?..

Tih in sladak si bil — če si z menoj govoril, pa je bilo, kakor da si hotel prositi odpuščanja, da si se drznil motiti globoko puščobo moje duše. Ko si me prijel za roko, je bilo, kakor da si se bal, da osvobodiš v meni neznane, tebi skrite, a zame grozne, zločinske sile.

Zakaj si vzel za ženo njo, ko sem jo ljubil jaz?

O, kako se spominjam! Ko sem se v svetlojasnih nočeh prikradel do vajine koče, z očmi duše pregrizel kože vajinega ležišča in te videl, kako te je objel z rokami in z vročimi, poželjivimi ustnicami odprl skrivnostno rožo tvojega telesa.

Tvoje oči, uprte daleč v tujo daljavo — tvoja duša blodeča v brezciljni daljini in tvoje telo tuje, kakor da ni tvoje.

Kam si hrepnela? Okoli česa so trepetale peroti tvojega hrepenenja v širokih kolobarjih? Koga so iskale tvoje oči, oproščene telesnih spon?

Ne morem se domisliti pekoče bolesti, ki mi je vpepelila dušo, ne blaznosti, ki mi je ožemala možgane, kakor se ožme mokra cunja...

Hotel sem se odtrgati, a se nisem mogel ganiti z mesta, grozna teža je padala name in kakor z ostrim kolom me je obup zabil v zemljo...

V mojem obupu pa je šepetal satan: Ljubezen, ti jagnje božje, ki odvzameš vse grehe sveta, ti sveti izop, ki opereš dušo vseh zmot in vsake krivde, daj mi moči!

„Poželeti nisi smel žene svojega bližnjega,“ se srdi v svoji jezi tvoj Bog.

„In ta žena je bila žena tvojega brata!“

Tresel sem se po vsem životu, kakor človek, ki mu kažejo najstrašnejše mučilne priprave...

Ljubezen, ti vsemogočna moč, ki dvigneš Boga na prestol in ga streš v prah — nisi li mogočnejša ko Njegovi zakoni?

Kako smešna in majhna je ljubezen — kot krepost, cenena kakor talisman, ki ga kupiš od potujočega Žida in ki obvaruje boleznin in nezgod.

Kako plitka in zaničevanja vredna je ljubezen, ako ji ni nobene ovire in jo ljudje, po božno in zvesto okrog nje stoječ, blagoslavljujejo in ki iščejo v njej vse polno milosti — starikavega hrepenenja, mirne nasičenosti, tople jedi, in le lenega volovskega jarma je vredna taka ljubezen v polni solnčni svetlobi, ljubezen gorke postelje, okrog katere stoje od veselja pojoče svatovce, družice, taka ljubezen v mirnem spanju pravičnih in rednih ljudi, ki greše samo enkrat na dan.

O, zares vse drugačna, v silnejšem veličanstvu naj nastopa ljubezen!

Z lasmi, razkuštranimi od najhujših viharjev, s porogljivim smehom, bogokletnimi kletvami na ustnicah, z divjim zasmehovanjem vseh postav, z očmi, ki zdrobe drhal in ki jo pripravijo, da se plazi na kolenih pred njimi, in z rokami, ki se ne boje, zasaditi nož tudi v prsi brata! Tu se mi je začelo tresti srce, kakor da so mi živo iztrgali iz prsi.

Brata!

Trd, jeklen, neupogljiv!

Kamor stopi noga take ljubezni, kaj zato, če pohodi s svojimi podkvami ljudi, kakor mravljišče? Kjer zaveka njena blaznost, kaj zato, če zazija prepad med brati in prijatelji, in kamor zleti njena puščica, kaj zato, če zadene tudi lastne matere srce?

In kaj li čudo, če brizga ognjenik ob uri grozne orgije lavo v nebesa, zasuje mesta in vasi in če se zemlja, novo življenje noseča, zviša

od porodnih bolečin in pokoplje svoj bedni zarod pod razvalinami svojega jadnega početja? Ognjenik in potres bodi tvoja ljubezen: Trda, jeklena, neupogljiva in ne meneč se za nikake postave in zakone!“

Tako je govoril satan, in veselo mu je pritrjevala moja duša.

To muko je prestala moja duša, in ko se zbudim, sem Te zagledal sedečo na pragu šotora, — tvoje oči, srepo gledajoče v daljavo, in tvoja duša, blodeča kakor v brezsilnih daljinah. In tvoje telo tako tuje, da ni tvoje.

Morebiti so se v mojem spominu stopili trenotki, morebiti cele ure, da, celi dnevi, kakor se raztalijo velike rudaste skale v ognjeni peči v brizgajoče pene; spominjam se le, kako se je Tvoja roka tresla v moji, kako je bilo Tvoje srce istomerno z mojim, v blaznem srdu poželjenja, v brezdanjem strahu in v razdirajoči bojazni.

In že sem iztegnil roko, da bi pod srpom moje blaznosti padla bogata, tako zaželjena žetev, tedaj nakrat:

Abel!

In imel sem Abla v svoji duši — o vročeljubljeni brat moj — nosil sem ga v sebi, kakor božjo skrinjico, v kateri se vrši čudež najskrivnostnejših zakramentov; s koreninami pravečnega bitja Jezusa je rasel v najbolj skrito globino moje duše, napolnil je vsako vrzel mojega bitja, jaz pa sem izruval to drevo iz sebe, razdejal božji hram, kajti z drugimi in silovitejšimi obljubami sem se zavezal Tebi, za katero še noben bog ni postavil zakramenta.

Planil sem pokonci.

Ob tem času še ni bil rojen v meni Judež. Duša mi je krvavela iz tisoč ran, ker sem izruval iz nje korenine Jezusa; moja duša je bila samo kup razvalin, upepeljen oltar po končanem krvavem daru, in moj gospod in Bog je bil Abel...

Približal sem se mu in mu dejal:

Odpusti mi, toda jaz ljubim tvojo izvo-ljenko, saj ji vendar ne boš vsilil svoje ljubezni, ker peroti njenega hrepenenja vedno šušče okoli mene, in najine roke, ki so se tisočkrat izgubile ter blodile sem in tja, so se končno spet našle, kakor nama je bilo usojeno od prapočetka. In Tvoj bog je grmel, sipal svoje bliske krog mene in vpil, da nimaš imeti razen njega nikakih bogov.

Jaz, Kajn, pa sem ubil Abla.

Trd, jeklen, neupogljiv.

Čuj, vihar, ti, ki izruješ drevesa iz zemlje, kaj si v primeri s peklom, ki je začel divjati v moji duši?!

Medene trombe sodnjega dne, kaj je vaše tuljenje proti gromu Boga: Kajn, Kajn — kje je Tvoj brat!?

Nekje proti zatonu se je razlil strašen svetlobni žarek, kakor da se je solnce razletelo; obroči njegovi so pokali, kakor danes, danes; grozni žar je poplaval nebesje, prekipel je v uničujočem prhu, kakor danes, danes — kapal je z nebesne kupole v iskročem, ognjenem dežju in visoko navzgor preko poldanskega solнца so krvavoognjeni jeziki razjedali črni prepad noči, kakor danes, danes — potem pa je ugasnil ta grozni nebeški čudes.

Prešinjale so me bojazen in muke, ki so mi posebrile lase, strah me je prevzemal v groznem trepetu, dih mi je v prsih zastal:

V groznem begu sem drvel naprej — korak za korakom sem padal čez prastare korenine, ki so štrlele iz zemlje, kakor okostje predpotopne živali, ki jo je plug izoral iz zemlje: če sem pogledal v nebo, me je oslepil grozni žarek razjarjenega boga — in spet sem pal na svoj obraz ter strmoglavil v neizmerne prepade, brez konca, brez konca...

Pred čim in kam sem bežal? Kje bi bilo počitka mojim nogam, kje miru mojim groznim mislim? Kje cilj, proti kateremu hitim — kje?

Abel, Abel — tvoje strašno maščevanje.

Kako neskončno sladko odrešenje bi mi bila takrat smrt! Bi li mogla kaka roka božati nežneje, nego uničujoča strela tvojega besnečega kija?

Prokleti krvnik! Vsako stopinjo si mi stavil smrt pred oči, a široko odprta si mi vedno še puščal vratca, skozi katera sem se v bojazni še lahko izmuznil, moje noge si zapletal v izdajalske zanke, da si mi v zadnji sekundi vendar še pokazal pot rešitve.

Po smrti, po odrešitelju sem kričal, ti pa si me zasmehoval: Živel boš, na vekov veke boš živel. Nikdar ne boš izčrpal globine trpljenja, ne bo ti konca muk...

Mož je molčal in ob njegovih nogah je ihtela žena: — Aba, Aba vidim pred seboj! V črnih nočeh mi vrase pred očmi, kakor strašen, ognjen steber — moja duša se navidez loči od telesa in blodi za njim zdaj nad vrtoglavimi globinami, kjer mi vsak pogled raz te prepade pahne možgane v peklo; zdaj na trepetajočih močvirjih, kjer je grob ob vsakem koraku, zdaj na pokopališčih tisočletij, kjer mi od vseh strani štrle nasproti roke, vpijoče po maščevanju, ki sovraštvo dihajo in groze z mukami, kakršnih si ne more izmisliti nobeno peklo. Kakor bleda pošast

kleči na mojih prsih, objemlje me z železnimi obroči svojih rok, davi me, s svojim dihom okužuje mojo kri, in s strašnim svojim pogledom pali mojo dušo do dna...

Tu mož objame ženo, jo pritisne na svoje prsi in ji jame šepetati vroče besede ljubezni.

Kaj mi je Abel proti sreči, da sem imel Tebe?

Tisoč Ablov bi ubil, če bi mi hoteli iztrgati Tebe.

Globoko je vzdihnil, njegove oči pa je zastrla neskončna nežnost:

Ljubica!

Kakor plameneči oznanjevalci vzhajajočega solнца.

Tvoji lasje, podobni čudežni roži, vzcveteli v sijaju lunine svetlobe — obraz Tvoj, tako tih in čudežno jasen... v Tvojih očeh se v barvah izpreminja moja duša, združena s Tvojo, v nedoumljivi moči in v bogastvu milosti, in skozi najine sklenjene roke se preliva v najine mrzlično vroče žile z divjo naglico tok ljubezni, ki edina in sama pomeni življenje, njega začetek in konec.

Bila si sladka, kakor gozdna jagoda opoldne vročega poletja: blažena moja roka, ki jo je utrgala.

Bila si ponosna in nepristopna kakor živa meja: blažena, oj moč ljubezni moje, kateri si se morala vdati!

Sveto si, sveto hrepenenje moje, pod čigar srpom je padla krasna žetev Tvojega poletja.

In jaz, Kajn, ki sem ubil Aba radi svoje ljubezni, sedim široko in varno na svojem prestolu in vpijem v svet: Ljubim Te!

Tepli so me, opljuvali, z zaničevanjem in kletvami dražili, na moje čelo vžgali nezaceljivo znamenje izdajalca in zločinca, preko mojega pota so metali težka bruna, da bi padel na vsak korak, ali jaz jokam v tej veliki sreči:

Ljubim Te!

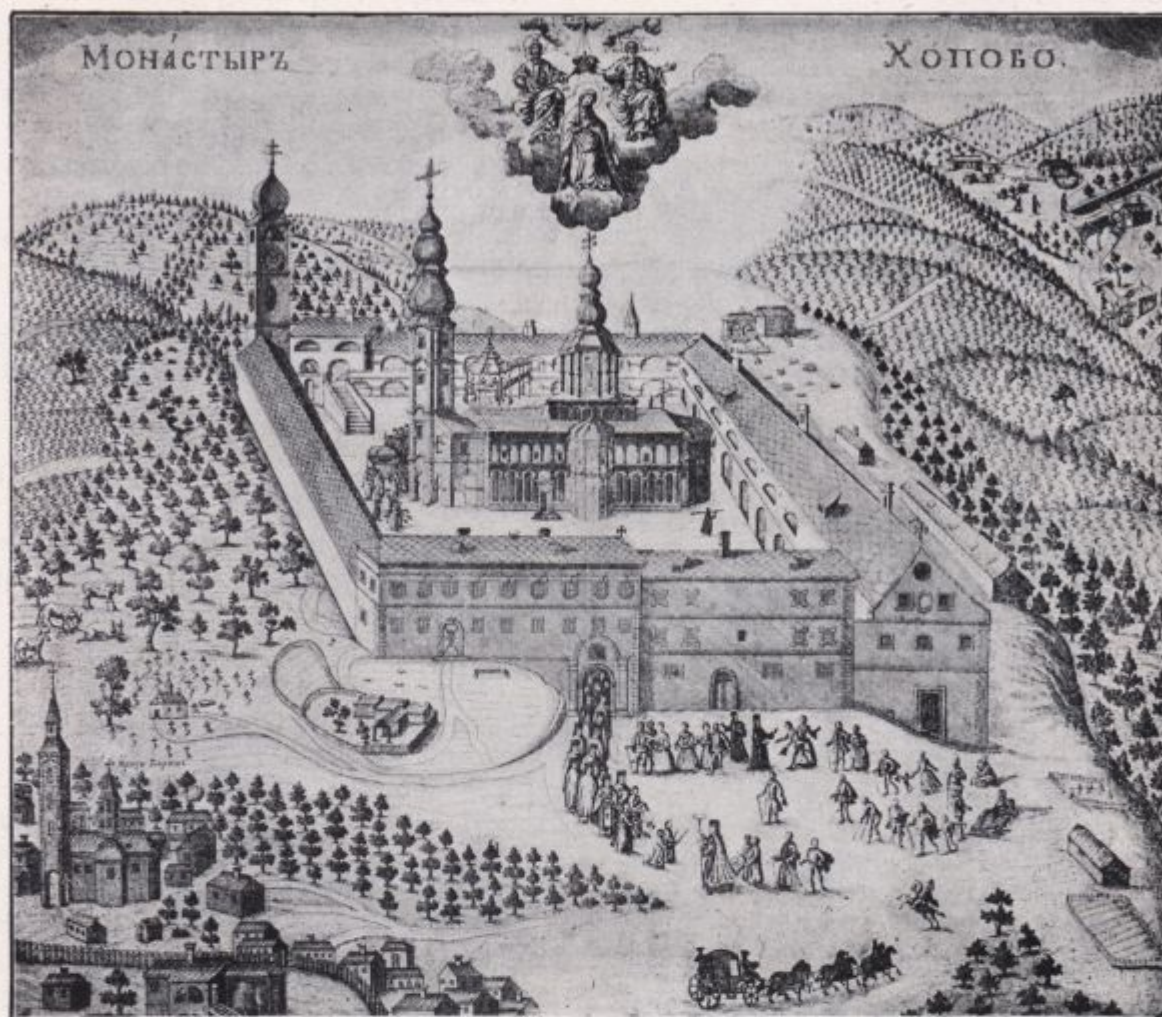
Kakor svetlobni žarek neizrekljive sile in veselja, se je vlila v mojo dušo sveta milost, da si moja!

Kakor steber dima nad žgalnim oltarjem raste do neba moč moje ljubezni, moja sila, ki si Ti...

Arhangel!

Iz raja si nas spodil, jaz pa sem si ustvaril novega, bolj velikanskega, ki obsega celo zemljo in nebo.

V svojem znanju sem ustvaril slast, združil sem jo z boleščjo in muko in tako njeno moč potisočiril — moj rod se je razplodil po tisočih



PRAVOSLAVNI SAMOSTAN HOPOVO V SLAVONSKI FRUŠKI GORI 1756.

posteljah, da napolni vsemirje in da s svojimi vročimi toki oplodi možgane moje.

V vsak nagon, v vsak odsev duše sem položil kipeči žar strasti, da bi se moje dejanje povzpelo do vsemogočnosti božjega dejanja, in vsako čustvo, vsako svojo misel sem nasitil z živim ognjem spolne volje, da bode moja duša, gledajoč v bodočnost človeštva, vedno živela v svoji nerazrušljivi moči. Ustvaril sem si veselje do dela, veselje stvarjanja, veselje, da se vriskaje dvigam pod nebo, kjer človek z Bogom govori od obličja do obličja.

In če moja kri za Te utriplje, če se Tvoje nedrije trese, če skoro umira Tvoj obraz, obžarjen od zlatega toka Tvojih las v tej slasti vnebohoda, želiš li tedaj še drugega raja?...

Žena je obupno ihtela:

„Potopiti se hočem v brezdnu slasti, oprati svojo dušo v solčnem sijaju najine ljubezni,

da bode čistejša kakor izop, ki izbriše vsako krivdo, in — že, že se celijo rane, utešuje se krvava bol krivde — a tedaj nakrat: zasadi se harpuna v srce in ga trga na kosce:

Kajn, Kajn, kaj si storil?!

Oh, potem mi postane gnusno srčkanje Tvoje, zoprni Tvoj objem — duša se mi odtrga od Tebe v boleštni muki, da se nato znova s tem boleštnejšo slastjo vržem na Tvoje prsi in si poiščem miru v svoji obupani blaznosti.

Kajn, Kajn, kri Tvojega brata je oskrnila najino poročno posteljo!

O, ne glej me s temi groznimi očmi! Bolest je v njih oledenela. Hujša muka od moje jih je tako široko razklopila.

O daj, daj, ljubček Ti — v žaru slasti, v peklju občutkov.

Daj, pozabiva, — pozabiva!

Pozabiti?!

Obupno se je smejal.

Pozabil? jaz? jaz?

Tisočkrat sem umrl in tisočkrat sem se vrnil.
Jezus Kristus!

O njegove sladke oči!

Oči njegove so bile — o, kako bi ti to povedal — njegove oči so prodirale skozi in skozi — kakor da ni tako debelega zidu, ki ga ne bi prodrle, kakor da ni tako odrevenele duše, ki se ne bi v tem sijaju raztopila, in ne srca, ki ne bi z istim utripom bilo in v vročem hrepenenju vpilo: Tvoj sem, Gospod!

Kot pes sem čepel ob njegovih nogah, iz njegovih oči srebal najslajši med odrešenja, v odkupljenje težke svoje krivde — vsaka njegova beseda mi je bila najnežnejše božanje in jamstvo večnega življenja v naročju njega, ki je bil, je in bode.

Magdala, Magdala!

Si me li videla tedaj?

O, da te nisem nikdar zagledala!

Odrešena bi bila moja duša, oproščeno krivde bratomora moje srce...

Umolknil je...

S tako silo še ni pala nobena skala z višine v dolino, kakor njegova smrtno-izmučena glava na krčevito stegnjene, jeklene prste njegovih rok

Vdali so se pod njeno težo, in glava mu je padla na kolena, ves se je sesul.

Judež! Judež! je žena vpila.

Umoril si brata, prodal odrešitelja! Kje je moj raj, kje moja odrešitev?!

Zdaj se je vzravnal, ozrl se okoli sebe s hladnim, začudenim pogledom, kakor da se je komaj prebudil iz tisočletnega sna.

Kajn? Judež?

A! Spominjam se...

Pokaži mi travo, po kateri so hodile njegove noge, da poljubim vsako bilko posebej, pokaži mi sledove njegovih nog v mehki ilovici, po kateri je stopal, da nanje pritisnem svoje ustnice in da jih ljubkujem v najblaženejši sreči:

Magdala, Magdala!

Ne hodi tja, sveti učenik (rabi)! je vpilo srce.
Toda nisem se upal na glas povedati.

Niso Te še zagledale moje oči in že sem vdihaval vonj Tvojih las, videl vitkost Tvojih udov, s tresočimi rokami premeril Tvoje telo, razgalil Te z očmi, Ti moja ponosna, sveta ljubljena!

A, da mi zdaj z najbolj divjo kletvijo plju-neš v oči, da mi svoje obupa pijane nohte v telo zasekaš...

Kako lepa si bila tedaj, ljubica Ti!

Naj Ti o tem govorim?

Ne, ne...

Ž njim vred si umrla. Jaz sem Ti postal gnusen in mrzek. Vem, vem...

Tebi je določeno mesto ob njegovem grobu in z njim vred boš slavila svoj vnebohod!

A sedaj me poslušaj — moraš me poslušati!

Prijel jo je za obe roki.

In ni več govoril, sikal je, ihtel, bál je s svojimi besedami naokrog, kakor besneč žrebec z železnimi podkvami.

Tisoč besed se je porazgubilo v megli in temi, in ko se je prebudil, je čul govoriti samega sebe:

Grozen je bil oni trenotek, ko si sključena ležala ob njegovih nogah in jih mazilila z dišečimi olji ter jih sušila s svojimi lasmi.

Magdala! Magdala!

On pa je, zatopljen v čudesa nedoumljivih skrivnosti, govoril s svojim Bogom: Tebe ni videl.

Moja duša pa se je krčevito stisnila, ko sem videl, kako si s svilo svojih las drgnila njegove noge, kako so v vročih poljubih Tvoje ustnice počivale na mestih, ki so jih imeli skoro, oj, prekmalu predreti rjasti, dolgi, kot prst debeli žreblji, te ozke, bele božje noge.

Magdala! Ne poljublaj teh nog! Ne poljublaj!

Kri mi sili v oči — in v tem krvavem groznem požaru, v katerem gori ves svet, štrli križ navzgor!

Zdaj si se pritisnila s celim obrazom na njegove noge, jih ovila s svojimi valujočimi lasmi — pozabila si, da je on bog, da Te ne vidi — kakor kaka priliznjenka si božala njegove noge, jih gladila in poljubljala — v obe roki si vzela njegove lepe, bele noge. Nikari tega, Magdala, nikari!

Tvoje gole prsi valove, celo Tvoje telo vzdrhteva, Tvoj vrat se krivi, Tvoji boki se tresejo, — pusti to, Magdala, pusti!

Ne vidiš li, da se je njegov pogled obrnil od zemlje proč? — ne čutiš, da objemaš mrtve ude? — Njegova duša govori z Bogom, že davno ne biva več tu!

Ne laskaj se, ne zapeljuj Boga!

Kakor otrok Te je z nežnimi očmi pogledal in se smehljaj v neskončno tihem smehljaju božjega jagnjeta, ki naj skoro s svojo žrtvijo poravna grehe vesoljnega sveta, in nato je dejal:

O, moja sestra!



RUDOLF VALDEC: SPOMENIK DOSITEJA OBRADOVIĆA V BELGRADU.

Sestra? Sestra?

O, vidim Te, vidim!

Še nikdar ni zadelo ženske tako ponižanje, kakor njo, ki je v grehu in nečistosti spočela.

In že, že sem čutil s satansko slastjo, kako boš planila nadenj, v Tvojih očeh so se zaiskrili bliski neizpolnjenega hrepenenja — a sedaj si namah, kakor od bliska ubita, pala na tla, Tvoje ustnice so smrtno obledele, Tvoje telo se je zvilo in solze so privrele iz Tvojih oči:

Odrešenik! Odrešenik!

Da si mu v svoji jezi vcepila strup najgroznejših kač — da si ga grizla, njegovo telo raztrgala v besnosti zblaznele strasti, s kakršno si poljubljala njegove noge — da si z najbolj zvitimi, najbolj zavratnimi sredstvi svoje ljubavne umetnosti vzvalovila kri njegovo — vse to bi me ne bilo bolelo tako strašno kakor samo to: Odrešenik!

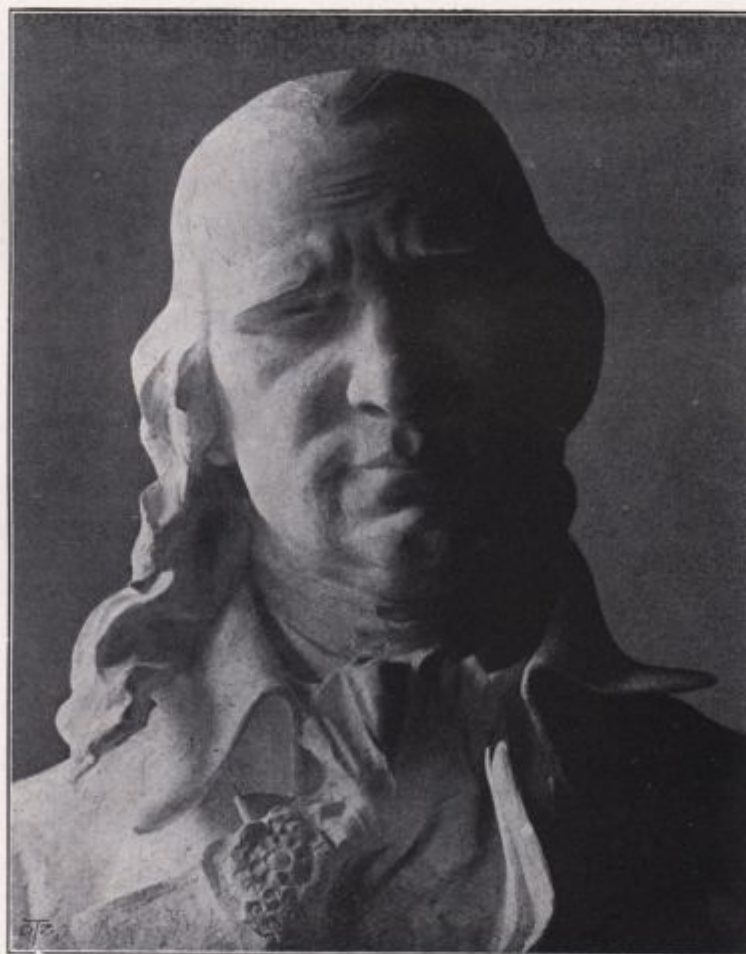
In ost svetlobe iz njegovih oči je predrla s svetlim žarkom temo moje duše in v njej je nastala grozna jasnoba, čutil sem se nagega, tako strašno nagega, da mi je bilo, kakor da bi me celi pekel sramu popolnoma zažgal.

Šel sem ven.

Magdala! Magdala!

Čujem, kako me vprašuje: Zakaj se me ogiblješ, Judež — zakaj so Tvoje oči zarite v zemljo, zakaj so Tvoje razumne oči ovenele in so plašne in kakor od megle zavite, zakaj so Ti lasje preko noči pobeledi in zakaj se je sključil Tvoj hrbet, kakor da so ga upognili pod jarem?

Zasmeh, Boga nevreden, se mi je zdela govoric Gospoda. Kri mi je šinila v glavo, in jezik, ki se je bil skoro popolnoma prilepil na nebo, se je razvozlal: Srce ženske, ki je bila moja, Gospod, si prilastil sebi, njeno dušo si zapel z nevidnimi nitmi svoje božanstvene mogočnosti...



DOSITEJ OBRADOVIČ.

Tu je moje zblaznelo govorjenje prekinil njegov začuden, tako strašljivo razumni pogled, ki človeka prešine prav do mozga.

Odslej nisva več govorila.

A kakor senca si se Ti vlekla za njim.

Magdala, Magdala! Nikari tega!

Satan-Magdala, proč, proč od sina božjega!

Doklēr ni v onem trenutku: ne — ne, ne!

Poljubljal sem ga, Magdala — ne, ne — ne!

Ljubljeni učenik, sem mu šepetal v uho — ne — ne — ne!

In Ti ob nogah njegovega križa, a sedaj z menoj!

Z menoj, Magdala, z menoj! sem Te vlekel proč od nog odrešenika, jaz, Kajn, jaz, Judež Iškarjot, v svojo večno muko, v večno pogubljenje, v večno združitev in ločitev, večno edinstvo in večno sovraštvo!

Ti in jaz!

Na pomoč, satan — na pomoč!

Ti moj edini brat, Ti svetli kerub, Ti veliki Gospod, ki si tudi bil nekoč pregnan iz raja, ker si hotel svojo moč meriti z njegovo — Ti najkrasnejši — ki prinašaš luč — pomagaj mi!...

Tedaj se je zdrnil.

Kajti nakrat je zagledal arhangela pred seboj.

Grozna moč je izhajala iz njegovega meča. Oči njegove so prodirale človeško srce, obličje mu je bilo blede in nevidni bliski njegove jeze so švigali naokrog, kakor se utrinjajo zvezde v temne prepade.

Satan pa se je sključen stisnil ob rob one skale, ki je kot zadnji ostanek še pričala o predpotopnem divjanju; strmel je v grozni požar raja in ni se smejal.

JOS. PREMK:

Na pot, ki gine v jutranje obzorje
ko pšica izstreljena v solnčno dalj...
v deželo, ki je človek ni spoznal
in straži v bajkah jo deveto morje,

napotil sem se tak vesele volje
ko vsak, ki kdaj dežele je iskal,
kjer bo zmagalec noč in dan oral
vseh svojih ciljev priborjeno polje...

Zapazil je svojega brata, arhangela in ga meril s ponosnim, začudenim pogledom.

Jaz, Kajn, je vpil človek, jaz, Judež Iškarjot, odet v meglo in oblake svojih žgalnih žrtev, ki so me naučile ljubiti več ko boga, jaz, ki sem z Bogom ob isti mizi sedel in na temnih cestah oljske gore njegov obraz poljubil ter mu dejal, da ga ljubim nad vse — jaz se posmehujem Tvoji moči, Ti ubogi čuvaj, ki moraš na ukaz svojega gospoda čuvati tatov nezrelo sadje vrta — ne hrepenim več po Tvojem rajju — ustvaril sem si svojega, radovoljno sem se dal izgnati iz Tvojega, da izmerim velikost svoje ljubezni ob neizmernosti bolesti in da njeno moč povzdignem nad silo smrti in življenja.

Ti pa, satan — bodi proklet, tisočkrat proklet s tvojim bratom vred!

V najino dušo si, Ti strupeni gad, vcepil hrepenenje iu poželjenje, zavratno si vsadil drevo poželjenja, ki razlikuje dobro in hudo, da bi naju s to vabo oslepil, da ne vidiva Tvoje veličine, Tvojih zvijač in izdajstva:

Z ljubeznijo si naju oslepil!

Ponovi, ponovi, s čim si zavedel moje roditelje, Ti hudobni, potuhnjeni, zviti satan!

Odgovori mi!

Molčiš? Ha, ha, ha, satan me je zapustil, no potem se zatečem k tebi, arangel, Ti rabelj, Ti slepo orodje lažnivca, — blagoslovljam te!...

Celo večnost so se borile njiju oči v mučnem boju, toda z ničimer ni primerjati mogočnosti njega, ki je bil, je in bode.

Satan pa se je vil bolestnega smeha, žena je stokala v peklenski muki, arangel pa: muka, greh in zločin, je stal na straži.

*Z avtorjevim dovoljenjem
prevedel I. F.*

POET.

Napotil sem se, ti pa si prispela
na mojo pot in si se razodela...
Verjel sem, da je v mojih sanjah — laž.

Verjel sem, dekle, danes ne verjamem,
a če nekoč spet palico si vzamem
za daljno pot, me vsega spet imaš!

BJELINSKI IN NJEGOVA DOBA.

OB STOLETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA.

(Konec).

To so bili v glavnem kulturni faktorji, ideje, struje in stremjenja dobe Bjelinskega. Kaj, kake važnosti in pomena in v kakih odnošajih z vsem tem je bilo življenje in delovanje Bjelinskega, naj orišem v naslednjem.

Par podatkov iz življenjepisa: Bjelinski je bil rojen l. 1811. v trdnjavi Sveaborg, kjer je takrat živel njegov oče, ki je bil vojaški zdravnik. V šoli, na gimnaziji v nekem provincijalnem mestu, se ni posebno izkazal z uspehi, tudi na univerzi ne, kjer se je preživljal z instrukcijami in predavanjem Paul de Kocka. Z univerze so ga celo izključili, ko je izdal svojo dramo „Dmitrij Kalinin“. Nato je bil sotrudnik moskovskih listov, potem v Peterburgu urednik kritičnega oddelka „Otečestvennija zapiski“. Ves čas je živel v siromašnih razmerah in trpel ter hiral na sušici; da bi se pozdravil, je potoval na Krim in čez mejo v Evropo, toda brezuspešno. 26. maja (po rus. štetju) 1848 je umrl v Peterburgu, star 38 let.

Duševni razvoj Bjelinskega se je vršil v mladosti, v vseučiliških letih, kakor že rečeno, v znamenju navdušenega čaščenja nemške filozofije in literature. Kako odločilen je bil ta vpliv nanj, kaže zlasti njegov prvenec, tragedija „Dmitrij Kalinin“, ki ni nič drugega, kakor posnetek Schillerjevih „Räuber“ in „Kabale und Liebe“. Drama v umetniškem oziru ni mnogo vredna, je pa izliv trpkega mladeniškega ogorčenja nad krivicami sveta, protest proti nenaravnim razmeram trpečih in tlačanih. „Ali so mar ti ljudje,“ — čitamo tukaj, — „samo zato rojeni na svet, da služijo kapricam ravno takšnih ljudi, kakor so oni sami? Kdo je dal to nenaravno pravico nekaterim ljudem, da zaslužijo svoji moči voljo drugih, njim podobnih bitij, in jih oropajo njih svete dediščine — svobode? Kdo jim je dovolil, da se rogajo njih človečanskim in naravnim pravicam? — — — Usmiljeni Bog, oče vseh ljudi, odgovori mi! Ali je tvoja pre-

modra roka postavila na svet te kače, te krokodile, te tigre, ki se hranijo s kostmi in mesom svojih bližnjih, ki pijejo njihove solze in kri kakor vodo?“

Ta drama je imela, kakor že povedano, to usodno posledico za Bjelinskega, da so ga izključili z univerze. Toda zanj to ni mnogo pomenilo; kar je pričel že preje, je nadaljeval tudi sedaj, namreč študiranje nemške filozofije.

Leta 1834. je izdal v „Molvi“ prvi večji članek „Literarna razmotrivanja. Elegija v prozi“, ki je takoj obrnil nase vso pozornost javnosti. V tem članku se kaže jasno močen vpliv Schellinga; prav kakor Schelling gleda Bjelinski na svet kot na podobo absolutnega duhovnega bitja in na zgodovino človeštva kot na pot k zmago-slavju tega absolutnega bitja. Pri tem se pojavlja umetnost, kakor uči tudi Schelling, kot združujoča vez med tem pozemeljskim svetom in nebeškim, realnim in idealnim, končnim in brezkončnim; umetnost je izraz idealnega bistva stvarstva v njegovih brezkončno-različnih pojavih, in literatura mora biti simbol notranjega življenja naroda, ki izpolnjuje svoj posebni historični namen, služeč pri tem cilju, ki mu ga je določil svetovni duh.*)

V tem znamenitem članku, ki se lahko z vso upravičenostjo imenuje program kritike Bjelinskega v tridesetih letih, pravi Bjelinski z entuziazmom učenca Schellinga, ki trdno veruje v možnost vstajenja umetnosti kot konkretnega izraza duševnega življenja vsakega naroda, — torej tudi ruskega narodnega duha: „Mi nimamo literature, ponavljam to z navdušenjem, z radostjo, zakaj v tem dejstvu vidim poroka naših bodočih uspehov... Le pogledjte dobro razvoj naše prosvete in priznali boste, da imam prav. Pogledjte, kako se je novo pokolenje, razočarano v genialnosti in nesmrtnosti proizvodov naše li-

*) Prim. Prešernov *to pāv. Ur.*

terature, namesto da bi dajalo na svetlo nedozorela dela, z neutešno žejo vrglo na študiranje znanosti in črpa živo vodo prosvete pri studencu samem. Doba mladih let gre vidno mimo. In Bog daj, da bi minil še hitreje! Še bolj pa daj Bog, da bi kar najhitreje vsi izpremenili vero v naše literarno bogastvo. Poštena revščina je boljša od zasanjanega bogastva!¹⁾ Pride čas, in prosveta se razlije v Rusijo v širokih tokih, umstvena fiziognomija narodova se ujasni in takrat bodo naši umetniki in pisatelji vsem svojim proizvodom vtisnili pečat ruskega duha. Zdaj pa nam je treba učenja! učenja! učenja!...

Ta članek, ki pravzaprav ni povedal pozitivno nič novega, kajti večina kritike tiste dobe je bila edina v tem, da ruske literature še ni, toda besede Bjelinskega so zbudile veliko pozornost, kajti izrečene so bile s tako samozavestjo, tako navdušeno, odkrito in v svesti si sigurnega, estetskega čutenja, kakor tega doslej še ni bil izrekel nihče.

Leto za tem je objavil v „Teleskopu“ nič manj znamenit članek pod naslovom: „O ruski povesti in povestih Gogolja“. Analizujoč tu realizem Gogoljevega ustvarjanja, obrača kritik pozornost individualni črti Gogoljevi: žalost, združena z veseljem pri pogledu na vso to vsakdanjost. Nadalje pa tolmači bistvo Gogoljeve umetnosti s pomočjo Schelingove metafizike.

V letih 1836—1837 se je Bjelinski s posredovanjem Bakunina natančneje seznanil s teorijami Fichtejevimi. Njegov ideal je bil kult človeškega „jaz-a“ in individualno izpopolnjevanje; za temelj npravstvenosti je smatral — kakor Fichte — spoznanje, za glavni zakon npravstvenosti pa neutešno stremljenje po popolnosti.

Kmalu pa je stopila filozofija Heglova na mesto Fichtejevo. Hegla je razumeval Bjelinski spočetka tako kakor desno krilo Heglovih učencev. Njegova vera je postala Heglova teorija dialektičnega razvoja, po kateri je vsak pojav nujna faza v procesu razvoja absoluta; in sledeč pri tem pot desnih heglovcev, je izvedel iz tega sklep: boriti se proti kateremu koli pojavi resničnosti bi značilo toliko kakor boriti se proti absolutnemu razumu.²⁾ Tako je Bjelinski dobesedno razumeval že preje omenjeni izrek Hegla: „Vse resnično je pametno in vse pametno je resnično.“ Vsled tega začasno pomirjenje Bjelinskega z rusko resničnostjo, ki se mu je prej, zlasti pa pozneje zdela tako močno napačna in

daleč od ideala. „... Beseda resničnost je postala zame istega pomena kakor beseda Bog.“

To naziranje govori iz vseh njegovih člankov te dobe ter kaže Bjelinskega kot patriota v duhu najbolj zakrknjene birokracije in skrajnega konservatizma, kajti obstoječi položaj razmer, bodisi političnih, bodisi družabnih služi potemtakem — po mnenju Bjelinskega — nalogam in ciljem vesoljnega razuma ter ni podvržen ne kritiki, ne kakršnemukoli vmešavanju. In družabne ter osebne stiske morajo umolkniti pred nečim velikim, občim, ki biva nezavisno od nas in naših malih namenov v obdajajočem nas, najsibo še tako nerazumljivem življenju. Isto spravo z resničnostjo je prenesel Bjelinski tudi v literaturo. Nastopil je tudi proti protestirajoči, tendenciozni literaturi (Sand) ter priznal kot edino načelo: „Umetnost služi umetnosti“. Posebnega čaščenja od strani Bjelinskega so deležni ta čas izmed tujih avtorjev Shakespeare, Goethe, Homer ter nemška romantika, od domačih pa je povzdigoval predvsem Puškina kot ideal umetnika, ki goji vedno samo čisto umetnost, gluh zahtevam in zadevam časa. Puščicam pa so bili izpostavljeni Schiller, zlasti Heine in francoska socialno-tendenčna literatura.

To je doba v razvoju Bjelinskega, v kateri je bil pristaš romantičnega idealizma ter učenec nemške metafizične filozofije. To so trideseta leta, ko je živel v Moskvi; listi, pri katerih je sodeloval, pa so večjidel propadli, zato se je z veseljem odzval povabilu iz Peterburga. Leta 1841. je odšel v Peterburg, kjer je prevzel uredništvo kritičnega oddelka pri listu „Otečestvennija zapiski“, in s tem se prične za njegovo umetniško naziranje in delovanje nova doba.

Nazori Bjelinskega so se tu v mnogočem izpremenili, k temu je pripomoglo različno. Pred vsem to, da je zdaj prišel v precej neprijetno bližino in stik z resničnostjo, o kateri je prej teoretiziral v kolikortoliko prosti Moskvi, nadalje občevanje s Hercenom, ki je razumel Hegla v smislu tolmačenja levice, ter študiranje opozicionalne zapadno-evropske literature in znanosti.

Sodobno so se v Franciji, kjer so sanje, da bi se na temelju svobodnih dogovorov osnovala racionalne družabne zveze, doživele neusmiljen bankerot in so uvideli, da teče življenje po pravadno utrjenih tirih, in naj mu narekujejo in kažejo ljudje še tako krasne teorije, uverili, da je treba ne samo polovičnih reform, ki puščajo trhlo, preživelo jedro, temveč da naj se izpremene, predelajo vsi družabni odnošaji do temelja. In iz tega vzroka in namena se je pri-

¹⁾ Prim. Prešerna v listu Vrazu. *Ur.*

²⁾ Prim. Prešerna. *Ur.*

čela globoka, brezobzirna analiza vseh osnov družabnega in individualnega življenja in uveljavila se je zahteva, da vse sodeluje pri razreševanju teh vprašanj, pri tej temeljiti analizi; vse od političnih govornic, vseučilišč in učenjaških kabinetov, pa tja do — umetnosti. Umetnost se smatra za močno socialno silo; to je njena vrednost, kar se da iz nje uporabiti za družbo, napredek, prosvetó. Proti koncu štiridesetih let so pisali „Oteč. zapiski“:

„Najvažnejši in najkarakterističnejši pojav sodobnega življenja je v močni težnji družbe po materialnem napredku. Gmotno blagostanje človeka zanima duhove vseh stanov. Udobnost pozemskega življenja, splošno zadovoljstvo, — to je glavno vprašanje, prevladujoča skrb naše dobe. Dovršena je epoha metafizičnega nemškega življenskega naziranja; vsa pozornost in pričakovanje se je obrnilo proti zahtevam družabnega življenja, ki ne ve, kaj bi v hladni abstraktnosti filozofskih sestavov — —. Spričo takšnega razvoja tudi kritika ne ostaje prazna in neizpremenljiva; iz estetskih sfer je stopila v druga prostranstva, ne omejuje se samo na sfero umetniškega ustvarjanja, temveč se bavi z vsakovrstnim dejanjem in nehanjem življenja; med svoje dolžnosti šteje, da na proizvode lepe knjige gleda z one strani, — po kateri se ti proizvodi približujejo družabnemu življenju, njen cilj je, da ocenjuje književno delo po odnošajih do družabnih vprašanj.“

Tako je prodrla tendenciozna, didaktična smer v kritiki. Bjelinski je pustil nemško metafiziko in njene teorije ter si polagoma osvojil vse te nazore. Da je ta smer tako hitro našla tla v Rusiji, bo še bolj razumljivo, če se pomisli, da je bila za Rusa v tistih časih literatura edina tribuna, kjer je človek vsaj kolikortoliko lahko izgovoril svoje „prostejšé“ nazore. Še danes je zahteva po svobodi tiska in združevanja v Rusiji daleč od rešitve; kakor znano, smejo eksistirati tam samo tiste stranke, ki imajo od vlade potrjen, priznan program. Zato Rusu literatura ni samo estetična zabava, temveč zahteva od nje idej, tendence, propagande, vsega tistega, česar drugim potom ne more imeti. V tisti dobi pa še posebno.

Bjelinski, ki je bil vedno strasten, fanatičen zagovornik in propagator tega, kar je spoznal za resnico, je oznanjal te moderne ideje s še večjim entuziazmom kakor prej prejšnje. Že leta 1842. je pisal: „Duh naše dobe je takšen, da more tudi najveličastnejša ustvarjajoča sila samo nekaj časa očarati, ako se omejuje na „ptičje

petje“, ako ustvarja svoj posebni svet, ki nima ničesar skupnega s historijsko in filozofsko dejanstvenostjo sodobnosti, ako se misli, da je zemlja ni vredna, da je njeno mesto v oblakih ter da pozemsko trpljenje in nade ne smejo motiti njenega tajinstvenega sprejemanja in pesniškega gledanja. Proizvodi take ustvarjajoče sile, pa naj bi bila še tako velika, ne pojdejo v življenje, ne bodo zbujali občudovanja ne sočutja, niti pri sodobnikih, niti pri potomcih... S samim estetskim talentom ne boš prišel daleč; talentu je treba tudi razumne vsebine, tako kakor je luči treba olja, da ne ugasne... Svoboda ustvarjanja ni v nasprotju s tem, da služi svobodnosti: zato se še ni treba siliti pisati po nalogu, delati nasilje fantaziji; za to je potreba samo, da smo meščani, sinovi svoje družbe in svoje dobe, da si prisvojimo njene interese, da svoje težnje spojimo z njenimi težnjami. Za to pa je potreba: simpatije, ljubezni, zdrave praktične zavesti resnice, ki ne loči načela od stvari, dela od življenja...“

In dosegel je v tej drugi periodi (1841 do 1848) brezprimerno večje uspehe. Zdaj je govoril vsej mladini iz srca, zdaj je postal duševni voditelj vsega naprednega življenja v Rusiji, nanj in na „Otečestvenne zapiske“, kjer je bil glavni urednik, je gledala vsa mlada, zapadno-evropskih reform željna Rusija, stranka zapadnjakov. V kritičnih člankih imenovanega lista, zlasti v letnih pregledih ruske literature je formuliral svoje nazore, ki so postali program „zapadnjakov“, duševni kapital cele generacije. Okrog „Otečestvennih zapiskov“ in „Sovremennika“, ki ga je tudi nekaj časa urejal, je zbiral mlade talente, v katerih je slutil modernega duha; tu so priobčevali svoje prvence Dostojevski (Bedni ljudje), Gončarov, Hercen, Grigorovič, Turgenjev (Lovčevi zapiski). Vse pojave v literaturi je pregledal s svojo naravnost očarjučo ostroumnostjo, zlasti Gogolja, v katerem je videl začetnika nove epohe v ruski književnosti, epohe, v kateri z okrene ruska književnost na pot realizma, — naturalizma; to ime je Bjelinski rad poudarjal v nasprotju z nenaravnostjo, zlaganostjo. Gogolj je ravno vsled razlaganja in povzdigovanja Bjelinskega tako močno vplival na vso mlajšo literarno generacijo. — Ko je izšel „Revizor“, je bil Bjelinski ves v ognju od navdušenja, še bolj ko so se pojavile „Mrtve duše“. Z dvomom pa je sprejel Gogoljevo obljubo drugega dela, izražajoč pomisleke, da bi mogel podati umetnik kaj tako drznega, kakor obeta. Ostroumni dvom Bjelinskega se je izkazal upravičenega; kakor znano,

je Gogolj dvakrat sežgal že izdelani drugi del „Mrtvih duš“, danes imamo samo fragmente tega dela. Vse kar je kazalo moderno smer, je našlo zavetje in zaščito pri Bjelinskem. Krasno se je dvignila književnost, realistična smer; ponesnemač spočetka Gogolja, je našla vernih učencev in se izkazala tako dobro, da se smatra danes za bistvo ruske umetnosti. To bistvo je iskal sedaj Bjelinski tudi v prejšnjih umetnikih ter ge našel zlasti pri Puškinu, v čigar „Onjeginu“ „so se umaknili ideali pred resničnostjo, oziroma se je vsaj prvo in drugo tako spojilo v nekaj novega, srednjega med prvim in drugim, da se mora ta proizvod po pravici smatrati za umotvor, ki je postavil temelje poeziji našega časa. Tu se pojavlja naravnost kot verna reprodukcija resničnosti z vsem njenim dobrim in zlim, z vsemi njenimi življenskimi prepri.“ („Pregled ruske književnosti“, l. 1847.). Presodil in razložil je vso starejšo literaturo, ni pa šel čez dobo Petra Velikega, ker se je zanj pričela ruska zgodovina in literatura šele s to dobo. Dasiravno je bil tak goreč zagovornik utilitarnosti strani, je vendarle estetski strani posvečal veliko pozornost, njegove ocene pričajo o ostrem estetskem instinktu in so ostale večjidel do danes merodajne. Zelo globoko je razumel lepoto Puškinovih pesmi, ki jim je spisal cel komentar, kažoč na lepoto vsake posamezne pesmi. Bil je neizprosni nasprotnik vsega narejenega, pompoznega, iskanja efekta; razrušil in razpršil je slavo marsikakega talmi-umetnika, ki je temeljila pri občinstvu le na bučečih, a votlih besedah.

Da pa je kritika Bjelinskega spričo reakcionarnega pritiska polagoma le preveč zašla v vodovje tendence in utilitarnosti, se ni čuditi. Kajti te čase ga je veliko bolj zanimala ženska emancipacija, delavska gibanja, angleška in ameriška konstitucija, kakor vsa literarno-estetska vprašanja. S svoje socialno-politične tribune je gledal na življenje in ga presojal s stališča napredne „zapadnjaške“ propagande; ni čuda, da je potemtakem pogrešal „več refleksije“ pri Gogolju, več ognjevitega ogorčenja nad življenskimi razmerami pri Puškinu namesto tihe resignacije. Ko se je v Gogolju zvršila tista znamenita duševna revolucija in je leta 1847. Gogolj kot rezultat namesto drugega dela „Mrtvih duš“ izdal „Izbrana mesta iz korespondence s prijatelji“, v katerih oznanja evangelij askeze, krščanskih kreposti, vdanosti v voljo božjo, in skrajne pokorščine vsakršnim oblastim, je spisal Bjelinski 15. julija 1847 znamenito pismo na naslov Gogoljev.

V tem pismu, ki je pisano v skrajno ostrem tonu, je proklel svoj prejšnji idol, ki ga je prej tako brezmejno častil in povzdigoval, obenem pa je obsegalo sintezo njegovih nazorov in je postalo za prihodnja leta program mladine.

Sušica, ki ga je mučila že ves čas, je končala njegovo življenje zgodaj, v 38. letu, v Peterburgu.

Za rusko literaturo in prosveto je najvažnejša druga perioda delovanja Bjelinskega, 1841 do 1848. V tem času si je zaslužil ime „očeta ruske inteligence“, kajti po njegovi zaslugi so šle napredne ideje med „maso“; krog inteligentov, ki je bil doslej ozek, kakor oaza med peskom puščave, se je razširil in narastel na vse strani, med vse sloje prebivalstva. V vsem javnem življenju se je pojavil po letu 1840. napreden duh, kakor dolgo ne tako, ne preje, ne pozneje; — opažal se je povsod, v meščanskih in aristokratskih krogih, med uradništvom, vojaštvom in po salonih, kjer so se pojavljali debatni klubi in čitalnice ter se razpravljalo o vseh mogočih vprašanjih. Peterburg je stal na čelu Rusije.

Po smrti Bjelinskega je na mah prenehalo to bodro življenje. Seveda je temu bil vzrok tudi dejstvo, da so nemiri in revolucije po Evropi l. 1848. zadale ruski birokraciji tak strah pred vsem, kar je vonjalo po zapadu, da je do absurdnosti poostrila sredstva reakcije in absolutizma. Stolice po univerzah je vlada odpravila, čuli so se že predlogi, naj se univerze sploh zapro in odpravijo, hoteli so uvesti že monopol na knjigotrštvo. V vseh panogah je obstal razvoj. Številni krog zapadnjakov je bil kmalu razkropljen na vse strani; l. 1849., 26. aprila je policija odkrila krožek takoimenovanih „Petraševcev“ večinoma mladih, moderno mislečih ljudi, zbranih okrog Petraševskega. 21 „zločincev“, — med njimi Dostojevski — je bilo obsojenih na smrt in potem pomiloščenih v Sibirijo. Bakunin, Hecen, Ščedrin in kdor je pač mogel, je zbežal čez mejo v Evropo. Toda tudi slovanofili niso bili mnogo na boljšem, kajti zaradi svojih ne čisto korektnih nazorov pri vladi niso bili posebno veliko boljše zapisani kakor zapadnjaki. Aksakovu in drugim je bilo vsako nastopanje v listih ali v lepi knjigi sploh prepovedano. Lepo se razcvitajoča literatura, ki jo je vzgojil Bjelinski, je prenehala, ker so pisatelji trpeli po sibirskih kaznilnicah ali se skrivali po evropskih stolicah. Kritika se je morala hočeš, nočeš omejiti zopet na suhoparna razmotrivanja o estetskih načelih in pravih, ponižno pisarjenje brez vsebine in barve.

se je leno pretezavalo po dolgočasnih literarnih njivah.

Seveda so v takih razmerah kmalu pozabili na Bjelinskega in njegove nauke, saj je bilo sploh prepovedano, imenovati njegovo ime, in čitanje njegovega znamenitega pisma Gogolju je bilo smrtno nevarno (Dostojevski je bil na primer obsojen na smrt na podlagi obdolžitve, da je bral njegovo pismo). Če je kje še samotaril kak prost duh, kako vroče srce, ki je krvavelo ob pogledu na težke verige reakcije, je trpelo tiho, resignirano. Hercen, najizrazitejši in najostroumnejši zapačnjak, ki je blodil po evropskih vele mestih, se je poslovil 1. marca 1. 1849. od svojih prijateljev v Rusiji s pismom: „Neka nepremagljiva mržnja, močen notranji glas, ki mi nekaj prorokuje, mi ne da prestopiti meja države

meGLE, samopašnosti, tihega umiranja, brezglasnega propadanja, mučenja ob zamašenih ustih. Zapuščam svoj narod, in vendar ostanem pri njem, v čigar celem življenju čujem samo trpek jok proletarca in ožupen pogum njegovih prijateljev. Žrtvujem se človeškemu dostojanstvu in svobodni besedi. Tu v tujini sem vaša necenzurirana beseda, vaš svobodni organ. Tudi je že čas, da seznanimo Evropo z Rusijo; zvedo naj, česa se boje.“

Sedem let je ležala ta dušecha črna noč nad Rusijo; leta 1855. pa so francoski in angleški topovi obenem s sanjami carja Nikolaja o svetovni premoči Rusije razrušili tudi njegov reakcionarni sistem. Bjelinskega ime se je smelo zopet imenovati, njegovi nauki in nasveti so zopet vstopili v življenje in imajo veljavo še danes.



GROB DOSITEJA OBRADOVIĆA PRED SABORNO CERKVIJO
V BELGRADU.

„TUKAJ LEŽE NJEGOVE SRBSKE KOSTI.“

NA SVETI VEČER.

Ogenj v peči je že pojema. Komaj da je še slabotno plapolal lep, temno-rdeč plamen, včasih je za trenutek ugasnil tudi ta in svetila se je samo temnikasto rdeča žerjavica. Potem se je pokazala modra, blede-modra lučka, nato se je zopet vzdignil mal plamenček in blede-rdeče obsvetil drva, ki so se sušila v kotu peči.

Peskarca je sedela pred pečjo in gledala nepremično v ogenj ter premišljevala. Semintja je popravila ogenj, priložila še poleno in ždela globoko zamišljena dalje.

Včasih je bila na sveti večer kuhana večerja še skoro po dnevi, a nocej je vse skupaj tako malo podobno svetemu večeru, da ni čudno, če se je tudi večerja zakasnila.

Kako, nocej da je sveti večer?

Napravila je večerjo — mlečno kašo — v skledo, zaslomila peč kakor po navadi in nesla skledo v hišo. Ko je postavila na mizo, je postala nekoliko, potem se je obrnila počasi in sedla k peči na klop.

Kako, kaj je res to sveti večer?

Zamežala je; in potem je premišljevala. Da, tako bi moralo biti: zdajle, ko bi odprla oči, bi bilo zunaj vse belo, čez in čez sneg in sveta božična noč. In počasi in voljno bi se usipalo izpod belega neba, tipalo bi z mehкими dlačicami po oknu in kadar bi potegnila burja močneje, bi zaplesale snežinke mimo okna, kolikor bi jih dosegla skozi okno padajoča luč. Da, in ravnokar bi prišli vsi, vsa družina, on in otroci, vsi po vrsti, v vežo in v hišo, šli so bili okrog hiše in po shrambah in vso so bili pokadili, zdaj so postavili lonec s kativom in ognjem v kot v hišo, da se vije dim iz njega in diši prijetno po celi sobi. Da, in nato bi odmolili in povečerjali, potem bi sedeli okrog mize in bi delali vse različno; nazadnje bi se začelo zunaj ropotanje, nekdo je prišel in zdaj si strkava škornje ob bangar. Sosed je pač, Lorenc, ali kdo drugi, Tegel nemara.

Kako —? Zunaj je zapljuskalo; voda je to, ki udarja ob steno pri skednju.

Dvignila se je počasi ter stopila k oknu. Odprla je; kamor so zrle oči, vse sama voda. Ves teden skoro je deževalo, povodenj je preplavila celo pokrajino, vso široko ravan in še zdaj je bilo gorko, kakor na spomlad. Barje... Topel jug je šumel v črnih vejah in stresal vrhove jablan na vrtu, nebo je bilo temno, in tuintam se je videlo, da podi veter črne gruče oblakov nad ravnino. Prav do hiše je segala voda, videlo se je v temi, kako se giblje bela površina; valovi so enakomerno udarjali ob steno pri skednju in ta glas je vzbujal še močneje spomin na to, da drugičkrat niso bili božični časi taki.

„Jože!“

Zaklicala je skozi okno, z zateglim glasom. Poslušala je, kako se je razlegel klic v večer, nato je zaklicala še enkrat in nato zopet.

Zdaj je pač lahko slišal, je pomislila, do Stražišarja ni daleč, do tja se sliši gotovo in Jože tudi najbrž ne vasuje drugje. Potem je zopet sedla k peči, a ko je poslušala enakomerno pljuskanje vode ob skedenj in jesensko šumenje vetra v drevesih, ji je postalo tako dolgčas, da je vstala, šla v vežo in nasula žerjavice v veliki lonec, poiskala kadilo, nasula ga v lonec in nesla vse skupaj v hišo ter postavila v kot k peči.

Vsaj diši naj po Božiču, je zaželela in z tiho radostjo gledala, kako se je iz lonca kadilo po sobi.

Zunaj se je začulo klicanje in smeh, ki je prihajal vedno bliže. Peskarca je stopila k oknu in gledala ven. Spoznala je glas; to je bil Jože in še nekdo. Aha, to je Tone Stražišarjev, oba se peljeta v čolnu in po urnih udarcih vesel po vodi je bilo soditi, da veslata zelo hitro.

„Kaj se vidi kaj?“ je vprašala kar tako, toliko, da je rekla nekaj, ker ji je bilo dolgčas.

„Seveda se vidi,“ je odgovoril Stražišarjev. In nato sta se smejala dalje in veslala na vso moč, udarjanje valov in smeh in klici in ropo-

tanje s težkimi škornji po čolnu se je mešalo vse vkrižem. Zapeljala sta pred hišo k kraju, kjer je bilo za slab seženj suhe zemlje, Jože je skočil dol in vrgel veslo v čoln.

„Čez pol ure bodi tukaj, jaz te ne bom čakal,“ je zaklical Stražišarjevemu, ki je bil odrinil čoln zopet stran in veslal dalje.

„Pa pojdi naprej, če nočeš počakati,“ se je zasmel oni v odgovor.

Jože je stopil v hišo in zaduhal nejevoljno.

„Kaj pa imate to v hiši, da se tako kadi,“ je zagodrnjal jezno in sedel za mizo.

„Malo pokadila sem, ko je tako pusto ta Božič. Pa če se ti kadi, bom pa nesla ven.“

In urno je prišla lonec in ga je odnesla v vežo. In nato sta odmolila nekoliko in večerjala počasi. Sin je molčal, materi je bilo dolgčas, pa bi rada govorila.

„Kam pa se pelje Stražišarjev?“

Sin je odgovoril z nejevoljnim glasom, a ne takoj:

„K Jernejcu. Po možnar se pelje.“

„Kaj boste streljali? Saj ne boste mogli, ko je vse v vodi!“

„Bomo že!“

In zopet molk.

„Dolgočasen sveti večer je nocoj. Še nikoli nisem doživela takega.“

„Ne še?“

„Nikoli še. Pa pusto je letos; tudi še ni bilo nikoli tako?“

„Kaj je pusto?“

„Lani je bil vsaj Janez še doma. Če bi ne bilo te vode, bi prišel nemara domov danes.“

„Težko. Kaj pa hoče doma, ko je v mestu prijazneje zanj.“

„Saj je pisal, da bi prišel. Ali ne piše tudi, da bo šel zdaj v drugo tovarno?“

„Piše nekaj takega, da.“

Spet molčita oba. Jože zajemlje hitro in ne gleda nikamor drugam kakor v skledo, mati bega z očmi od predmeta na predmet, naposled se ustavi pri jaslicah, ki vise, še lanske, v kotu.

„Ti, dokler je bila še Ančka doma, so bile zmerom lepe naše jaslice. So pravili, da niso nobene v vasi lepše narejene.“

Jože obrne glavo in pogleda brezbrizno v kot, kjer so prepregale pajčevine pastirce od lanskim jaslic.

„Ampak malo bi pa že lahko ocedili kot. Saj bi se skozi pajčevine skoro pastirci ne videli več.“

Mati se je začutila krivo, ker ni ocedila pajčevin s pastircev.

„Saj imam še čas. Bom pa zdajle.“

Tišina in molk, samo veter šumi zunaj kakor v jesenskih nočeh in voda pljuska ob skedenj. Zdaj se oglasi Jože.

„Koliko časa bo zdaj, kar je šla Ančka z doma. Sedem let, več?“

„Šest jih je, šest. Kaj misliš, kako se ji godi, kaj dela zdaj?“

„E, ne godi se ji posebno. Tako ko vsakemu. Prehitro se je omožila; skoro precej, ko je prišla v Trst.“

„Kaj misliš, kako da nič ne piše. Ali je čisto pozabila na naju?“

„Kaj bi pisala! Brigava jo! Svoje skrbi ima.“

„Sem mislila, da bi šla na spomlad malo k njej pogledat —“

„Kdo bo pa doma opravljal? Kaj bom sam?“

„Saj ne pravim, saj ne precej. Ampak rada bi jo videla, že pet let je nisem.“

Skleda je prazna, mati odmoli po jedi, Jože vstane in odpre skrinjo.

„Kaj pa boš?“

„Nič. Nekaj smodnika imam še od lani spravljenega.“

Zunaj se zopet začujejo udarci vesel ob vodo, smeh in govorjenje. Razleže se zategel klic:

„Jože-e!“

„Sem že tam!“ Jože je ogrnil zimsko kamizolo in hotel ven.

„Malo rožnega venca bi labko molila Jože —“

„Nimam časa, zdaj ne,“ se je zasmel sin in zaloputnil vežna vrata za seboj.

Zdaj so bili trije v čolnu, odveslali so hitro, smejali se in govorili razposajeno; še dolgo je odmeval nad vodo glasen, zdrav smeh.

Zdaj je ostala Peskarca zopet sama. Tiho je bilo, le veter je šumel v črnih vejah in valovi so ropotali in se spotikali ob trdnih predmetih pred hišo.

Zamežala je.

„Da, sneg bi moral biti zunaj in burja. In otroci okrog mize, v kotu bi se svetile jaslice, ki jih je bila napravila Ančka. Ona bi sedela pri peči in bi gledala z veseljem na vesele otroke, nato bi prišel on v hišo, pomel bi si roke in si otrpal z metlo ostanke snega s škornjev. In med tem bi se jezil zadovoljno:

„Kako to gre! Le kako to gre! Še iz hiše ne bomo mogli zjutraj.“

Čakaj, koliko je že tega, kar je umrl? — Deset, — ne, devet let bo o Sv. Jerneju, kar je prišlo pisanje iz Amerike, da ga ne bo nikoli več nazaj. Devet let, da devet let, dolgo je že tega. Kako hitro gre čas! Zdaj je Božič, kmalu bo Velika noč, kres, spet Božič. Pa bo leto nakrog in potem spet drugo. Ili bo treba počasi iti; kmalu bo prišel čas.

Peskarca je vzdihnila globoko. Poslušala

je; kakor preje se je mirno svetila bela površina vode iz noči, veter je šumel in voda je pljuskala ob skedenj.

Na vasi, od Stražišarja sem, se je ostro razlegel pok. To je ustrelil Jože, je pomislila in veselo in zadovoljno ji je postalo, ker je ustrelil Jože in se nič ne bôji ravnati s to nevarno rečjo.

Na vasi je zadonel pok v drugič.

VOJESLAV MOLE:

EPISTOLA V OKTAVAH.

Posetile so me nocoj oktave,
pri čaju se pobratile z menoj
in zdaj pošiljam v vaše jih nižave
v epistoli na jug, kjer dom je moj,
kjer nihče ne pozdravi jih: „O ave!
Smo ravno čakali na vas nocoj,
ker glejte: prazne čaše so kristalne,
ni vina; duše so sentimentalne.“

Ni vina? Saj je cviček vaša kri
in Volga celi je literaturi,
preliva v njej se in čez rob kipi
ko potok sred poljan ob hudi uri;
in če več misli ni in solnca ni,
za hip še vedno liter um razburi.

In vino veritas, — kdo je ne čisla?
Le da pri nas je — radi cvička — kislá...

Oprosti, ljubi kritik Ciprijan,
da so besede mi tako banalne!
Slovenske so. A rabim jih zastran
ocene tvoje češke kolosalne,
ker bolje rimajo se kakor: Pan,
ciprese, favni in fontane žalne.

Prav res ostudne so vse te besede,
zdaj vse drugam sem naravnal poglede.

Nekdaj so moje še nezrele sanje
potepale se po italških tleh,
potapljale v cipres se šepetanje
in zrlé belih sarkofagov sneg;
poslušale pritajeno kramljanje
na gondolah in v njem opojen smeh,
a včasí so zablodile v tišine,
vse polne rož, princes in mesečine.

In včasí tiho k meni so prišle,
da s srcem bi se kaj pogovorile;

nikdar ni mlado srce reklo: Ne!
a sanje vse so v verze razzvonile.
Tu kritik je prišel — no kaj se če:
on ve, kaj verzi so, kaj gnojne vile,
zato se pesmi z vilami je lotil
in jih je — kakor vidite — ukrotil.

O, zdaj bom vse drugače pel, o da!
Na primer: žena demon je lažnivi
in zlobna in nečistega srcá.
Prokletstvo je na nas. Samí smo krivi,
da v duši nosimo požar peklá...
A dnevi naši so oblaki sivi. —
Z besedo eno: vsakikrat vsebino
si pojdem kupit pristno v domovino.

Kar se pa drugih še zadev kaj tiče,
je v redu vse in dobro se imam.
Še včeraj ven na dunajske sem griče
podal se, ker ne ljubim družbe, sam
in v zlato sem jesen brez vsake priče
zapel si pesem, ki jo že poznam,
odkar okusil bil sem hrepenenje
in zvedel, kaj ljubezni sladki sen je:

„L'amour est enfant de Bohême,
Qui n'a jamais connu de loi.
Si tu ne m'aime pas, je t'aime;
Si je t'aime, prends garde à toi!“

O Carmen!... Toda to ne gre v oktave
in pa pošel mi je že ves papir,
zato ob drugi priliki v goščave
erotične zablodi moj nemir.
In pa — za takšne kritične višave
preveč nocoj je skrhan moj rapir.
Nabrusim mu ostrine svetlo moč,
a za nocoj dovolj in — lahko noč!

LISTEK.

KNJIŽEVNOST.

MATICA SLOVENSKA ZA 1911.

(Članarina 4 K).

„Maticе Slovenske“ **Zabavna knjižnica, XXIII. zvezek**, obsega dvoje del, zgodovinsko sliko „Črna smrt“ Fr. Ks. Meška in Pugljevo novelo „Gregor“. Meško se je pomaknil v preteklost. Grozote, ki jih prinese s seboj takšna nesreča, kakor je kuga, zahtevajo krepke roke in — krepkih, sila bogatih potez. S tem se Meško ne more ponašati, zato je njegova slika precej medla in slabotna. — Ta sujet bi bilo treba dati v delo preje dramatik, kakor pa novelistu, ki nam ne more drugače predočiti grozote teh dni, kakor da vzklika venomer: „Bil je žalosten čas! Bil je težek čas!“ Posamezne slike se vrste druga za drugo, ali vse je brez plastike, brez ognja, niti enkrat me ni moglo pre-tresti. Pridigo v cerkvi, na primer, bi si jaz v takšnem strašnem času predstavljal vse drugače, kakor jo je imel oče gvardijan (str. 49). Meškov slog je v tej povesti medel, ne-jedrnat, tuintam naravnost neroden, jezik sam tudi ne da bi ga mogel hvaliti, brez figur; včasih je Meško pisal lepše. — Pugljeva novela „Gregor“ je čisto čedna stvar. Pugelj nima velikih sujetov in se ne zaglablja v problematične sodbe, mirno in nekako skromno riše in opisuje to, kar se zgodi vsak dan po večkrat po dolenskih vaseh in mestecih, med enakomerno dobrovoljnimi Dolenjci. Gregorjeva povest je nekako izjema; ljudje Gregorjeve in podobne vrste žive tupatam kot čudaške izjeme. Pripovedovanje Pugljevo je živahno, jezik še dosti prijetno doneča dolenska govornica, polna primer in figur, da se včasih zazdi človeku, kakor bi bral Jurčiča. Škoda, da je tuintam natresenih par „nobel“ besed, ki se nekako ne ujemajo s prijetno dolensko druščino. Nekatera mesta so mi bila prav posebno všeč, posebno pa konec izzvanja zelo lepo. Andrej Rušar.

Slovanski spomini in Jubileji. (I. zvezek. Izdala „Matica Slovenska“ 1911. Str. 138.) Simpatična knjiga! Z radostjo sem jo pozdravil v „Moravski Orlici“ in v „Videnjskem Denniku“. Že nekoliko let mi ni prišla v roke tako mila, idealna in obenem praktična knjiga kakor ti „Spomini“. Dočim je prej, v preporodu naroda češkega, slovenskega in hrvatskega delala misel slovanska, slovanska vzajemnost in ilirizem prave čudeže, je videti danes premalo smisla za sintezo. Kakor pred našim preporodom cvete — izvzemši nekatere znanstvene strokovnjake — provincijalna omejenost. Kdor ne more više, „se omeji“ na „specializiranje“.

A ko se dela tako destruktivno, ko stara stavba gori in se bajte ter kramarje stavijo za poedine kramarje, izide knjiga docela obratnega smera, dasi je določena za najširše kroge. To so „Slovanski Spomini in Jubileji“... Pisatelj teh vrstic je z radostjo nekolikokrat v čeških listih pozdravil vzajemnost jugoslovanskih Matic in literarnih društev. Tako se osvobajamo provincijalnega šovinizma, čigar omejenost

in „Borniertheit“ koristi le našim neprijateljem. V zadnji dobi se družijo vse Matice na jugu v plemeniti tekmi; poleg „Slovanske knjižnice“ izpolnita „Češki narod“ Stj. Radića in Bogdana Popovića „Srbska Antologija“ sigurno častno svojo nalogo. A k njim se družijo „Slovanski Spomini in Jubileji.“ Od davnih dob smo bili mi Cehi in Slovenci nositelji slovanske misli. Ta ideja nas je krepila in dvigala. Študirali smo tembolj samih sebe, ker smo študirali brate svoje in se jim bližali na kulturnem polju; s tem smo rastle in vzajemno med seboj postajali tolerantnejši. Praktično vidimo to tudi v tej knjigi: Stjepan Radić piše tu o Gogolju hrvatski in tako se Slovenec uči lahko hrvaščine. A ne samo forma in ta toleranca nam ugaja (pri Čehih se že često tiska slovaški), ampak tudi vsebina, zlasti pa princip. Danes nima Slovanstvo take zbirke, ki bi uvaževala literature vseh slovanskih narodov in se spominjala važnejših jubilejev vseh Slovanov, kakor se morejo z njo ponašati Slovenci. To so memoarji, spomini na nedavno umrlega slavista Jos. Šumana, na prof. Apiha, na dr. Jos. Vošnjaka, Rusom posvečeni razpravi o Gogolju in Tolstemu; Poljaki so l. 1909. pretrpeli dve nenadoknadivi izgubi, pisateljici Elzo Orzeszkovo in Marijo Konopnicko, obe veliki Slovanki, silna talenta, Poljakinji, navdušeno ljubeči svojo domovino, bojevnici za pravo ubogih, teptanih, nositeljici ženskega vprašanja. Urednik dr. Ilešič je tu našel primerne-ga, izvrstnega sotrudnika, dr. Tad. St. Grabowskega, pri Čehih in Srbohrvatih vseobče znanega. Čehov se tiče prevod Máchovega „Maja“ od dr. Ivana Laha, ki tudi sicer blagodatno deluje v prospah češkoslovanske vzajemnosti. Máchov „Maj“ je preveden že na nekoliko jezikov. Sedaj imajo tudi Slovenci prevod te romantično-byronske pesnitve, prvega rojenega češkega pesnika. O takih zbirkah, kakor so „Slovanski Spomini in Jubileji“ piše naš človek rad in z navdušenjem.

Dr. Jos. Karásek.

Opomba uredništva. Ker sem obenem urednik „Slovanskih Spominov itd.“, bi mi lahko kdo očital, da dajem tu poročati pro domo mea. Toda kdor ve, kako težko nam je vobče se poučiti baš o slovanskih stvareh, ker nam manjka tozadevnih pomagal in priročnih knjig, bo neglede na identičnost uredništva pritril mnenju Karáskovemu o praktični važnosti „Slov. Spominov“. — (K študiji o Obradoviću v „Slov. Spominih“ spadajo slike v pričujoči številki „Slovana“, str. 79., 81., 83. in 89.).

Dr. Fr. Ilešič.

„Lepa Vida“¹⁾ Ivan Cankar je pod tem naslovom izdal dramo ali lirsko pesnitev ali kar hočete. Dogodek je ta-le: bolni študent Poljanec umira in umre; Lepa Vida je za ta svet zanj izgubljena. Ali pa: 15letni študent Dioniz beži za lepo Vido, jo dohiti in se poroči z njo. Ali pa: Delavec Damjan in pisar Mrva hitita v smrt, ker ju je pozvala

1) Založil L. Schwentner v Ljubljani 1912. Str. 106. Cena 2 K, vez. 3 K, po pošti 10 h več.

lepa Vida. Ali pa: s posestnikom Dolinarjem vriska lepa Vida, ko on zopet zahrepeni po svoj mladosti in po nje užitkih.

Kdo ali kaj pa je prav za prav ta „lepa Vida“, ta ljubica vsakega in vseh?

„Lepa Vida“ je posebjeno hrepenenje, hrepenenje po čemerkoli, hrepenenje po Ameriki, hrepenenje po mladosti in njenih užitkih, hrepenenje po smrti, hrepenenje kot edina vrednost tega sveta. Sreča ni cilj, ampak pot: paradiz ni lepe Vide dom, pot je njen dom, v paradizu samem bi umrla. (Str. 67). Vida kliče iz daljave, od onkraj zvezd, iz španske zemlje, iz dežele sanj in zaželjenosti, je polnočni gost, ki izgine, če iztegneš roko po njem. „Poglavitno je, da človek vstane, da gre, gre; kaj tisto, kdaj in kam? (Str. 13.). Dà, dà, žele ti je lepše, nego zaželjeno imeti; dà, dà, spoznavati je lepše, nego spoznanje imeti. „Bog je dal človeku hrepenenje, za cilj pa ga je ukanil. Pokazal je hromcu strmo pot: nà, hodi! — berglje pa mu ni dal“ (Str. 20).

Kdor hoče videti v nã nã nã lepo Vido, kako pobeglo in eventuelno vračajočo se propalo žensko, vnanjo materialno realnost, naj čita Jurčičev roman ali Vošnjakovo dramo. Vse to Cankarjeva lepa Vida ni; njegova „lepa Vida“ je simbol pojma, čustva, t. j., hrepenenja, njegova Vida je notri v nas, v vsakem izmed nas, v Poljancu, v Dionizu, Damijanu in Mrvi in Dolinarju in kakor se pač zovemo vsi, „lepa Vida“ je naša muza, ona je naš srčni nemur, je naš dvom in naša želja po znanju, vsaj jaz z jo čutim in vidim tako, dasi mi Cankar vsega tega ni povedal. Njemu je vse življensko hrepenenje le hrepenenje „iz mraka v mrak“, šele onstran temnih groba vrat nastopi hrepenenje „iz luči v luč“.

Komenský je ob koncu svojega delavnega, plodovitega in burnega življenja Boga zahvalil, da je bil ves čas poln hrepenenja, ein Mann der Sehnsucht, mož hrepenenja po kraljestvu božjem na svetu. Faust je hrepenel, hrepenel po izpopolnitvi in rad bi šel z vragom, ko bi se mu ob cilju ustavila ura in bi moral reči: „O Augenblick, o stehe still!“ Cankarjevo hrepenenje — po čem hrepeni? Poljancu, Damijanu in Dionizu se vse hrepenenje končno uresniči v smrti: po brezplodnem, presnanjem ali zapitem življenju je „lepa Vida“ le še smrt.

Delavci, študentje, posestnik in Vidina mati — realni ljudje, pa njih sanje, halucinacije, plodovi strahu in simboli! „Devetkrat več vidi človek s slepimi očmi nego z bedječimi. Ako se obrne v dušo in vidi vse, kar je v dnevu skrito“ (Str. 19) — dà, dà, to je gola duša, rešena mozga in čutil, kakor pri Przybyszewskem.

Mnogi bodo knjigo zavrgli in govorili: „O Cankar, dal si nam knjigo, za nje cilj si nas pa ukanil!“ In ne bodo reševali rebusov in se ne mučili s sfingami. Jaz pa jo cenim, „lepo Vido“ in zato tudi „Lepo Vido“: Faustovska je in tu se s Cankarjem prijateljski sestajeva, žal da je to Faustovstvo čisto negativno.

Naj izkusim v sledečem podati vsebino: Bolni študent Poljanec pripoveduje v pozni večerni uri svojemu mlajšemu tovarišu Dionizu zgodbo o lepi Vidi. Poljanec ne ve zgodbi konca, ne ve, ali se je Vida vrnila iz Španije ali ne; od enega brega jo pač meče k drugemu, od drugega k prvemu; nazadnje ostane le še hrepenenje po dolgem, dolgem spanju. Dioniz pa misli, da je mogoče, dobiti svetlo hišo, iz katere bi potem lepa Vida ne pobegnila več, sanja o paradizu in strah ga je. Pa pride še delavec Damjan, poln nemirnega hrepenenja: v domovini hrepeni po Ameriki, v Ameriki po domovini, in sedaj na stare dni hoče iznova

pobegniti v Ameriko — prikazuje se mu v starem liku „lepa Vida = hrepenenje. Pa pride še zapiti pisar Mrva, ki je zopet videl Vido na plesu, čeprav je bila maskirana — videl, ali ne videl, mogoče le sanjal, zakaj sedanja resnica mu je „nič, smrt vsega, vrv“; boji se, da bi se Vida ne vrnila, zakaj ljubi in sovraži jo obenem — svojo mladost, svoje daljno hrepenenje. O polnoči ugledajo vsi štirje Vido: pride v plesni opravi, odeta v temen plašč, pride iz paradiza, iz sanj, z onkraj morja, iz Španije; odide, a jih zagotavlja, da z vdano ljubeznijo ostane med njimi, kakor je bila med njimi v Paradizu. Damjan in Mrva čutita, da je bil to „spomin“ za odhod na barko, na vihar; Poljancu je tudi od onkraj morja „zaklicalo“ — na odhod. Le mladi Dioniz se nadeja, da se Vida vrne — že prej je postavil luč na okno, da ne izgreši Vida smeri — in zaspi, a v polspanju sklene, iti za njo, plane pokonci in zbeži za njo, baš ko ona odhaja z mladim posestnikom Dolinarjem. (I. čin). — Dolinar čuti, da mu je nevesta Vida nenadno potrta, a on sam si želi bolj smrti, da bi ne padel v nižine, kjer ni več nobenih skrivnosti. Njegov prijatelj, zdravnik, ki smatra vse sanjarstvo, vse razmišljanje o sreči, vse kesanje za pogibeljno, ga opozori na njegovo nekdanjo ljubico Mileno, ki sedi doli od jezera in ki jo je Dolinar nekdanj poljubljaj, predno se je pesnik zbudil v njem, predno ga je hrepenenje obsenčilo, t. j., predno ga je „poklicala“ Vida. Milena pride gor k njemu, pravi, da takega hrepenenja ne mara, pa ga poljubi in odide. Pride Vida in mu pove, da se Milena še nocoj povrne, t. j., njegova mladost, ona (Vida) da je bila samo radi njega tako pobita, a to noč da bo še zavriskala in zapela. Med tem se pripelje voz z Dionizom, ki je sedaj srečno našel Vido. (II. čin). — Poljanec umira; prijatelj ne vidi več, čuje njih glas le kakor iz daljave; prošlost se mu meša z bodočnostjo, čas se mu širi v tisočletja (Mrvi pa se krči v minute!), čuti se že v večnosti („Hrepenenja ni več, vse je dopolnjeno!“); rad bi še slišal prijateljev glas, besed bi ne razumel več, toda „v glasu je ljubezen, ne v besedi“; spomlad prepeva zunaj pozdrav od onkraj morja. Kakor on, doseže tudi Dioniz „v srcu rožo čudotvorno“ kot plod trepetajočega, mukotrpnega hrepenenja, kot plod solz in samotnih vzdihov, dosežejo jo pa tudi vsi tisoči vseh tisoč let; zakaj blizu je ura vstajenja. To je pač „veselo hrepenenje iz luči v luč“, ki bo v bodočnosti na njihovih cestah namesto dosedanjega zemeljskega hrepenenja „iz mraka v mrak“, in v tem znaku blagoslavljiva Poljanec mladiče okoli sebe. Sedaj odide Damjan, zakaj poklicala ga je temna sila ure; tudi Mrvo je poklicalo in oba odideta — čez oni „črni most“. Nazadnje prideta Dioniz in Vida, ženin in nevesta, da bo svatba; na svatbo pride tudi Mrva, ko se je bil obesil, in na to še Damjan, ki je umrl na polju v viharju. Vida se je bila zakasnila, ker je bila v deželi, kjer ni bridkosti, ne hrepenenja, v začaranem paradizu, t. j., v kraljestvu smrti, kjer se je izpolnilo hrepenenje Damjanu in Mrvi.

Aškerc Anton, Poslednji Celjan. Epska pesnitev.¹⁾

Po daljšem odmoru se je pojavil zopet Aškerc. S „celjsko romanco“ in njenimi sestrami se je nekdanj mladi Aškerc napotil v svet, zdaj se je vrnil na celjski Stari Grad in je iz mladostno lahkomišelnega grofa-vasovalca Urha razvil zgodovinskega človeka z jako voljo in dalekosežnimi namerami. Seveda „pesniku je vse sedanji čas“ in tako je njemu in z njim tudi nam tisto „celjsko kraljestvo“ Urhovo, ki meji na oblast Brankovičevo, naša slovensko-hrvatska politična ideja, ki ima na Ogrskem najhujše nasprotnike. V glavnem pa pesni-

¹⁾ V Ljubljani 1912. Založila Kleinmayer & Bamberg. Str. 169. Cena 3 K, vez. 4 K 50 h.

tev ni himnus na poizkus uresničenja politične ideje, ne. Grof celjski je padel, a to nič ne de, saj ni propadel celjski kmet, pa ne njegov plug, pa ne njegov dom. To-le zadnje je ideja pesnitve. Konkretna snov je iz zgodovine prilično znana, t. j., znan je glavni zgodovinski dogodek, ki ga je Aškerc podal dosti verno.¹⁾ Znanje snovi bi lahko zmanjšalo interes za pesnitev, in vendar sem jo z zanimanjem čital — razen konca. Držala me je torej obdelava snovi, ne snov sama; v tem oziru hvalim plastično risane prizore iz tabora ob Donavi pod Fruško Goro, tisto smotro prihajajočih čet, vojsko zvečer pred pohodom, vožnjo vojnih ladij dol po Donavi. Poleg teh plastičnih velikih slik, ki so sicer najbrž tudi snovno Aškercova fantazija, čitam s slastjo neke intermezzo, kakor slavo pluga, zvezdnatega neba, guslarsko proslavo celjskega grba (str. 73.), vraga (str. 83. sl.) itd. Toda audiatum et altera pars: Pesnitev bi lahko bila brez škode krajša. Mnogo verzov bi Aškerc moral črtati, ker se jim vidi „narejenost“. — Teharski župan ljubi svojo domačnost, a je obenem tako navdušen za zapeljivca svoje žene, grofa Urha; kako to? Zelo nejasna je slika grofice Brankovičke. Dobrodejen je godec Grom, klasična figura: njegova slovenska „mesečna pesem“ v primeri s srbohrvatsko guslarsko. (Str. 89.) Povprečno se sme ta pesnitev Aškercova smatrati za uspelo in za boljšo, nego so bili zadnji njegovi zborniki. Včasih je pač treba „odmora“, pavze.

Besede, ki jih govori grof na str. 23.:

„Za vrh ta borba, ta nagon navzgor,
to tekmovalje za veliki vzor —
ni vredno več vse to ko pa dosega?
Dosega cilj je poželjinja vsega.
Dosega je nasičenje, zastoj;
dosega konec je in gnil pokoj!“ —

spominjajo Cankarjeve „lepe Vide“, a ob enem kažejo razliko Aškercove in Cankarjeve „lepe Vide“: Cankarju je sanjarsko h r e p e n e n j e, Aškercu je določno t e ž e n j e, Cankarju je trpljenje „mestnih švigelj“, Aškercu borjenje „širokoplečih hrustov“.

Narodni pozitivizem.²⁾ Viničarskega fanta, Ribičevega Jurka, ki ga je v svoji povesti opisal Osojnik (pseudonim), spravijo iz slovenskih vinorodnih haloških dobav v Maribor k nemškemu, a poštenemu ključničarskemu mojstru. Fant napreduje prav dobro, izgubi svojo okornost, a tudi svojo narodnost pod močnim vtisom cele okolice. Kot učenec je član nemškonacionalne mladeniške organizacije, kot pomočnik član „Turnvereina“. Ob septembrskih dogodkih, kjer nastopa še kot napadalec in volun, spozna ob krepki prijateljski besedi svojega tovariša Marolda svojo zmoto in postane „Sokol“ ter pravi slovenski ribič, „ki lovi iz tuje mlake slovenske ribice“. Izgubljeni sin se vrne narodu in svojem. — V tem okviru je naslikal avtor vseskoz realno življenje slovenskega obrtniškega naraščaja, delovanje nemških ponemčevalnih društev, septembrske dogodke v Ptujju in Mariboru, sploh podal sliko žive sedanje naše dobe na Spodnjem Štajerskem. Spis je bistveno vseskozi tendenčen, nekak evanglij ljubezni do rodne grude in materinske besede, toda tendenca ni vsiljiva in učinkuje vsled svoje neprisiljenosti. Vsebinska je preprosta, istotako pripovedovanje,

1) Ali ni škof Ivan Vitez nekoliko kulturni anahronizem? Poznam Viteza kot humanista, učitelja kralju Matjažu, a tu je svetohlinski svečenik čudevito sofistčno in raztezno moralno (na pr. str. 73., 134.). O njem kot politiku gl. Klaičev „Povjest Hrvata“ II. zv., 1, str. 215., VI. zv., 3, str. 4, in 83.

2) Ribičev Jurka. Črtlice iz štajerskega obrtniškega življenja. Spisal Janko Osojnik, založil „Mariborski Sokol“, natisnil Dragotin Hribar v Ljubljani. Str. 88. Cena 1 K.

a vse preveva narodni pozitivizem. Imel sem priliko, opazovati razne ljudi, ki so čitali to povest — bila je namreč prvotno natisnjena kot listek v „Slogi“ — in lahko rečem, da je dosegel avtor svoj namen: čitali so z zanimanjem in koristjo. Take reči bi morala „Mohorjeva družba“ dati našemu ljudstvu! Ni navadno dobro, se spuščati v prorokovanje, toda ob „Ribičevem Jurku“ se mi dozdeva, da bo nomen Osojnik tudi omen: nastopil je krepak realističen pripovedovalec in oznanjevalec narodnega pozitivizma. —nj—

Slovenska zgodovina. Dr. Fr. Kosovega „Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku“ (l. 1001—1100) je izšla 3. knjiga. V Ljubljani, 1911. Založila „Leonova družba“. Str. 828+LXXVIII. Cena 6 K. (Oceno prinesemo prihodnjič.) — „Carniola“, prejšnja „Izvestja“ Muzejskega društva za Kranjsko in „Mitteilungen“, je pravkar končala drugi letnik; iz vsebine zadnjega zvezka naj omenimo Barletov spis „Ljubljanski kongres l. 1821. po dnevniku zagrebškega škofa Maks. Vrhovca“ (za tega kongresa je bilo mnogo hrvatskih velikašev v Ljubljani, škof Vrhovec je občeval z znanim prof. Vrhovcem) in bogati listek iz peresa prof. Pajka, dr. Cerka, Ilešiča, dr. Grudna, dr. Mala, dr. Grošelja P., Aškerc, prof. Peruška (zanimiva razlaga „Kolezije!“) itd. Odkar je v uredništvu g. dr. Gv. Sajovic, ima „Carniola“ tudi obilnejše prirodnoznanstvene prispevke, ki so bili prej le v društvenih pravilih. — Izredno zanimivo vsebino ima 8. letnik mariborskega „Časopisa za zgodovino in narodopisje“, ki je izšel kot en zvezek. Prof. Stegenšek poroča o početkih Jurkloštrske kartuzije pri Laškem Trgu (ne verjamemo mu, da bi se ime „Gyris“ v začetku čitalo z „j“ že v 13. stoletju, zakaj bi sicer nemško ime imelo „g“ v začetku (Geyrach)? Bil je pač pravkar prehod iz „gj“ v „j“ — prim. hrv. „Gjueo“! Dr. Pivko razpravlja o „sosečki“, ostanku starega našega narodnega prava; dr. J. J. priobčuje dve slovenski ozir. hrvatski prisegi, ki sta po jeziku zanimiv dokument slovensko-hrvatske preteklosti, prof. Štrekelj pa narodno blago ogrskih Slovencev v ogrski slovenščini, dr. Kotnik naznanja koroške brambovske pesmi itd.

Češki narod na početku XX. stoljeća, Stjepan Radić. Pod tem naslovom je izdala Matica Hrvatska za l. 1911. že 36. zvezek svoje poučne knjižnice, lepo delo na 260 str. velike 8°. Pisatelj je uporabil mnogo virov in vso važnejšo češko moderno kulturno-zgodovinsko literaturo za svoje delo, osobito pa zgodovino Palackega in Denisa, krasno moderno delo „Česka politika“ (del I. na 813 str., del II. na str. 930), in več drugih pisateljev in periodičnih listov, nanašajočih se na češko slovstvo, umetnost, gospodarstvo in prosveto itd. Pisatelj je imel prvotno namen, podati širše delo v več zvezkih, slednjič se je omejil najbolj z ozirom na željo založnice na delo v omenjenem obsegu. Knjiga je razdeljena na tri glavne oddelke. V prvem je češka zgodovina, v drugem češki preporod, v tretjem češka kultura. V zgodovinskem delu se omejuje pisatelj le na kulturno, socialno in državno-pravno važne epohe, težišče je v notranji zgodovini, poudarja vzroke, povode in posledice važnih dogodkov iz češke zgodovine. Zgodovinsko pojmovanje g. pisatelja je moderno: osebe stopajo v ozadje, socialni in nacionalni faktorji so slikani s primernim poudarkom — Češka je v srednjem veku kulturno in politično središče cele srednje Evrope; duševni odnošaji med Prago in Rimom, med Prago in Parizom nam stopajo živo in nazorno pred oči, iz danih dogodkov izvaja zgodovinske konkluzije, splošne zakone narodnega življenja. Češko preteklost primerja z zgodovino hrvatskega naroda. Južni Slovani so se

morali bojevati s Turki, Čehi z Nemci za husitskih vojen. Turki uničijo vse, azijske razmere vladajo še mnogo let povsod, kamor je prišlo kopito turških konj. Tudi Nemci so marsikaj uničili, fevdalni sistem je na Češkem po Otokarju II. Čehe gospodarsko in narodno podjarmil, toda z germanizacijo je ob enem gradil, četudi v tujem smislu. Zbog tega je tudi naravno, da so boji na Češkem v 14. in 15. stol. v prvi vrsti kulturnega, narodnega in verskega značaja, da posegajo tem globlje v narodno jedro (boj za univerzo, versko nravnost, svobodo vesti, gospodarsko prvenstvo domačega življa). V Denisovem smislu g. pisatelj čisto pravilno poudarja, da je pravi vzrok za husitsko gibanje v živih kulturnih stikih s pariško Sorbono in z vsem kulturnim francoskim življenjem v dobi francosko naobraženih Luksenburžanov na češkem prestolu. Iz tega pronicanja češkega življa s francoskimi kulturnimi prvinami izhajajo duševni predniki Husovi: Matija iz Janova, Jan Milič iz Kromeriža, Tomaz Štítný. Wikliffovi spisi so bili za husitsko gibanje čisto postranskega pomena (Iz naših srednješkolskih učnih knjig naj izgine važnost Wikliffovih spisov za Husa!). Doba Husova in Chelčického ter kulturni pokret v Jednoti češských bratov, ki pomenjajo duševno in versko nadaljevanje Husa, njegovih prednikov odnosno učencev, kojih delo pomenja nravnstveno in kulturno renečanco češkega naroda, je obdelana skrbno, stvarno in resnici odgovarjajoče. Odločno nastopa proti ponarejenemu mnenju t. zv. katoliških zgodovinarjev, ki vidijo v Husitih razbojniško tolpo brez narodnoetičnega ozadja. — Češki poraz v bitki na Beli Gori 1620 pomenja zmago jezuitov, vlade, Nemcev, tujega gospodstva nad češkim narodom. Šele koncem 18. stol. nastopi preporna doba, koje nositelji po kulturni strani so bili Dobner, Dobrovský, Jungman, Kolár, Šafařík, po strani kulturno-politični pa Palacký, Havlíček, Rieger. Posamezne osebe so sinteza vseh faktorjev tedanjega javnega češkega življenja. V tej dobi češke zgodovine je jasno povedano, da splošna kulturna moč tvori nujno potrebne temelje vsakemu krepkemu političnemu življenju. Politična zgodovina od 1848 do 67 in zgodovina razmerja češke delegacije k dunajskemu parlamentu po l. 1867. je obdelana dobro in pregledno, Radić nas vodi k političnim strankam na Češkem najnovejše preteklosti. Sedanji kulturni položaj nam Radić pojasnjuje v odstavkih: češka znanost, šolstvo, leposlovje, umetnost, glasba. Smatramo knjigo za prav dobro, zaslužno in ima veliko praktično vrednost za zblizanje južnih Slovanov s Čehi, v vseh panogah duševnega in gmotnega življenja po zgodovinski preteklosti upravičenimi učitelji vsega Slovanstva. Nedostaje nam priročnih knjig za vsestransko spoznavanje slovanskih narodov med seboj. Radićeva knjiga je za razumevanje češke preteklosti in sedanosti izboren pripomoček, ki smo ga Slovenci pogrešali, ki ga pa imamo sedaj v tej knjigi.

Dr. P. Pestotnik.

UMETNOST.

„Katoliški umetnik“. V „Srpskem Književnem Glasniku“, ki je izšel 16. nov. 1911, je Dimitrij Mitrinović priobčil članek o Ivanu Groharju, pisan tako toplo, kakor ni bil pisan menda noben drug članek o pokojnem umetniku. Grohar je bil — pravi člankar — prešinjen od jugoslovanstva in njegov patriotizem je bil širok. „Grohar, katolik, je bil Jugoslovan, a bolj je bil Jugoslovan nego katolik.“ Zanimiva so Mitrinovićeve izvajanja o Groharju kot umetniku-katoliku. Grohar je katolik, zatrjuje pravoslavni ocenjevatelj; „to čutim, a ne morem reči, kako je katolik in v čem. Po tem katoliškim v sebi, po tem, kar govore temno obojena

okna gotske cerkve in česar imajo mnogo moji čuvstveni poljski slikarji cvetja Vojteh in Grozdječki, je Grohar izvestno bliže germanski in latinski duši nego slovanski, pravoslavni. Pravoslavni duši je manj znan in bolj nov in ji več govori. Izvestna perversija za klonilost, bolest in noč in izvestni občutek grešnosti, kadar misliš na profani dan in na polt, karakterizuje to nekakšno katolištvo, čemur se čudim in kar mi ugaja; in še več, to karakterizira izvestna temičasta in kapriciozna radost za greh, uživanje, da se črnina polti perversno vnese v svete in nežne stvari, pa se iz molitve na kolenih napravi elegancija slabotne histerije, iz morske zvezde zavedljive oči hčere greha, iz cvetja kodri njenih las, boja njenih usten, zadah njene polti. To nekakšno katolištvo, ne samo po svoji obč. kulturi, nego baš po tem nečem specifično katoliškem, kapriciozno brezgrešnem, slabotno elegantnem razlikuje ne samo Groharja nego slovenske slikarje vobče od ostalih jugoslovanskih slikarjev, v dobri meri celo tudi od katoliških Hrvatov, ker so Hrvati ipak dovolj Srbi, da niso baš povsem katoliki. To specifično katoliško imajo Slovenci tudi v literaturi; o tem svedočijo Zupančič, Murn in Kette, da jemljem samo moderne liričarje. V tonu Groharjevem je že dosti katoliškega, radi kulture njegove slovenske duše, nečesa lahkega latinskega, grüblerskega germanskega, zlomljenega avstrijskega, Tako ima Grohar v vsej svoji slovenski pristosrčnosti motnih in težkih not iz devotnih koralov starih orgel in v vsej svoji čistosti malo lilijske nedolžnosti; tudi greha malo, čisto malo, samo da je človek malo zloben, za dekoracijo...

RAZNOTEROSTI.

Naš Matija Murko je v 12. števil. „Srpskega Književnega Glasnika“ 1911 priobčil obsežno študijo: „Nauka o jeziku in književnosti Hrvatov in Srbov“, iz katere je glavne misli posnel tudi v „Srbsko-hrvatskem Almanahu“ 1912.

Ta študija je pisana, kakor so vse Murkove: bogato gradivo, obdelano z odločno in mogočno sintezo, poznavanje knjig in ljudi.

Murko ni v bistvu lingvist, ampak literarni zgodovinar. Kot tak se vglablja v vse pojave in pogoje narodnega življenja, ne le v jezik.

Iz pričujoče študije naj navedemo par mest, ki so načelno važna:

„Svoj čas so filologi mislili, da morata biti tam tudi dva jezika, kjer sta dve imeni.“

„(Ti primeri) dokazujejo, da naših starejših posateljev nikakor niso motile male dialektične posebnosti, ki bi jih edine mogle ločiti. To je preostalo šele filologom 19. in 20. veka! Kje bi mogli kaj sličnega najti pri Nemcih, Francozih in Italijanih, pri katerih nahajamo v starejši književnosti čisto drugačne jezikovne razlike?..“

„Naši romantičarji so precenjevali jezik in premalo pazili na druge pojave in razne potrebe naroda, ki jim jezik živi. Nastopila je tudi usodna reakcija proti lepim in zdravim idejam ilirizma in jugoslovanstva, a ne za vedno, ker kar je priroda spojila razen jezika tudi z drugimi vezmi, se ne more ločiti, dokler bo kaj razuma na svetu. Tisočletna historija se sicer ne da izbrisati, ali kot moderni ljudje ne bomo preveč gledali v prošlost, ampak delali za bodočnost. V tem oziru morajo svojo dolžnost vršiti posebno znanost, književnost in umetnost..“

„Srbi in Hrvati, ki štejejo okoli devet milijonov, morejo postati največja kulturna skupina na slovanskem jugu, a kaj to pomeni, ni treba razpravljati...“

Naslov za brzojavke: **Kmetska posojilnica Ljubljana**. :: Telefon št. 185. :: Žiro-konto pri avstro-ogrski banki. :: Račun pri avstr. poš. hran. št. 828.406, pri ogr. poš. hran. št. 19.864.

KMETSKA POSOJILNICA

Stanje hranil. vlog

**dvajset
milijonov**

Ljubljanske okolice

r. z. z n. z. v Ljubljani — obrestuje hranilne vloge po

4¹/₂%

Rezervni zaklad
**nad pol
milijona**

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike. Sprejema tudi vloge na **tekoči račun s čekovnim prometom** in jih obrestuje od dne vloge do dne dviga, na kar se opozarjajo zlasti trgovci in denarni zavodi po deželi.

Največja slovenska hranilnica!

Prometa koncem l. 1911
614·5 milijonov kron.

Stanje hranilnih vlog
❁ 42 milijonov kron ❁



Rezervni zaklad
❁ 1,300.000 kron. ❁

Mest. hranilnica ljubljanska

v Ljubljani, Prešernova ulica 3.

Sprejema vloge vsak delavnik. Sprejema tudi vložne knjižice drugih denarnih zavodov. Obrestuje po 4¹/₄% brez odbitka. Za vloge jamči rezervni zaklad hranilnice in mestna občina ljubljanska z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo. Poslovanje nadzoruje c. kr. deželna vlada. **Izključena je vsaka špekulacija in izguba vložnega denarja.** Posoja na zemljišča in poslopja proti 5% obrestim in najmanj 1/2% amortizacije. Za varčevanje ima vpeljane **domače hranilnike**. Posoja tudi na menice in vrednostne papirje.

Slikarja napisov in lakirarja,
dekoracijska, stavbena in po-
 hišvena pleskarja

Delavnica: Igriške ulice št. 8
 Telefon 154

BRATA EBERL

LJUBLJANA

Tovarna oljnatih barv, laka in
firneža z električno gonilno
 silo

Trgovina in pisarna: Miklošičeve (Frančiškanske) ulice 6

Gričar & Mejač

Ljubljana

Prešernove (Slonove) ulice št. 9

priporočata svojo največjo
in najstarejšo trgovino z

**izgotovljenimi
oblekami**

za gospode in dečke, gospe
in deklice po najnižjih cenah

Predmeti, katerih ni v za-
logi, se izdelujejo po meri
točno in ceno na Dunaju.

Velika in moderna
zaloga oblek
za gospode, dečke, in otroke

A. KUNC

Ljubljana

Dvorni trg št. 3

(na voglu Židovske ulice)

Strokovnjaška postrežba z
izbornimi izdelki, po nizkih
stalnih, na vsakem pred-
metu označenih cenah.

Naročila po meri točno in pri-
znano dobro.



mam večjo zalogo

VOŽOV

vseh vrst. Vozove izdelu-
jem po najnovejši dunaj-
ski in pariški modi; tudi
stare vozove jemljem v
račun po visoki cenl.

Franc Visjan

izdelovatelj vozov

Ljubljana, Kolodvorske ul. št. 25